

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

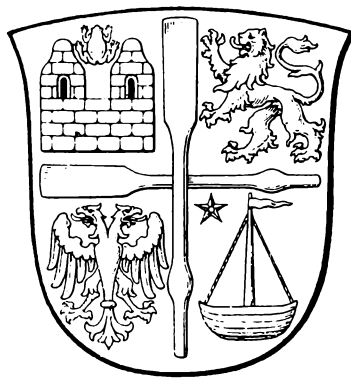
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Holbæk Amt

1982

Fra Holbæk Amt

Årbog for Historisk Samfund for Holbæk Amt

1982

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

Holbæk 1982

Fra Holbæk Amt 1982

Redaktion: Else Asmussen

Omslag: Linieskib. Henning Ørsnes del. 1982

Bogen er sat med Janson Antikva
og trykt på Maco-print
hos Poul Kristensen, Herning

ISBN 87-87575-07-8

ISSN 0107-878X

Indhold

- Flintflækker som offergave 7
Af universitetslektor, mag. art. *Klaus Ebbesen*
- Admiral Span og hans begravelse 1695 27
Af cand. phil. *Sven Rask*
- Vraget af Prins Christian Frederik ved Sjællands Odde 41
Af cand. mag. *Birger Thomsen*
- Minder fra et søslag 50
Af museumsbestyrer *Jan Steen Jacobsen*
- Et udvalg af litteratur om Holbæk Amt 1981 69
Af bibliotekar *Ellen Frydendahl*
- Historisk Samfund for Holbæk Amt 1981 75
- Register 79

Flintflækker som offergave

Af Klaus Ebbesen

Mens historikerne kan øse af skriftlige vidnesbyrd og for samtidshistorikerne tillige af den mundtlige tradition, er arkæologerne alene henvist til oldtidsfolkenes materielle efterladenskaber, når vi skal beskrive samfundsforholdene inden Harald Blåtands tid. Det bevarede kildemateriale er endvidere meget sporadisk, fordi hovedparten er nedbrudt gennem årtusinderne eller ødelagt ved de senere tiders markarbejde. Særlig inden for de sidste par hundrede år har ødelæggelsen haft et katastrofalt omfang.

Det arkæologiske materiale har endvidere også en énsidig sammensætning som følge af de nedlæggelseskikke, der herskede i oldtiden.

Generelt kan man skelne mellem tre forskellige kategorier af fund: bopladsfund, gravfund og offerfund. Hertil vil mange sandsynligvis også føje de såkaldte løsfund eller enkeltfund, d.v.s. genstande, der fremkommer alene i jorden uden forbindelse med andre sager eller, uden at anlægsspor kan iagttages. Ved nærmere undersøgelse viser disse løsfund sig imidlertid som regel at tilhøre en af de tre beskrevne fundkategorier. Det er en fiktion at tro, at oldtidens mennesker blot tabte deres flintøkser, bronzesværd eller smykkekedder. Den slags omgang med materielle værdier hører alene vor egen tid til.

Karakteren af fundene fra de forskellige kategorier er meget forskellig. På bopladserne er det således typisk de kasserede genstande og andet affald, man finder. Det er de ting, som var uden værdi for

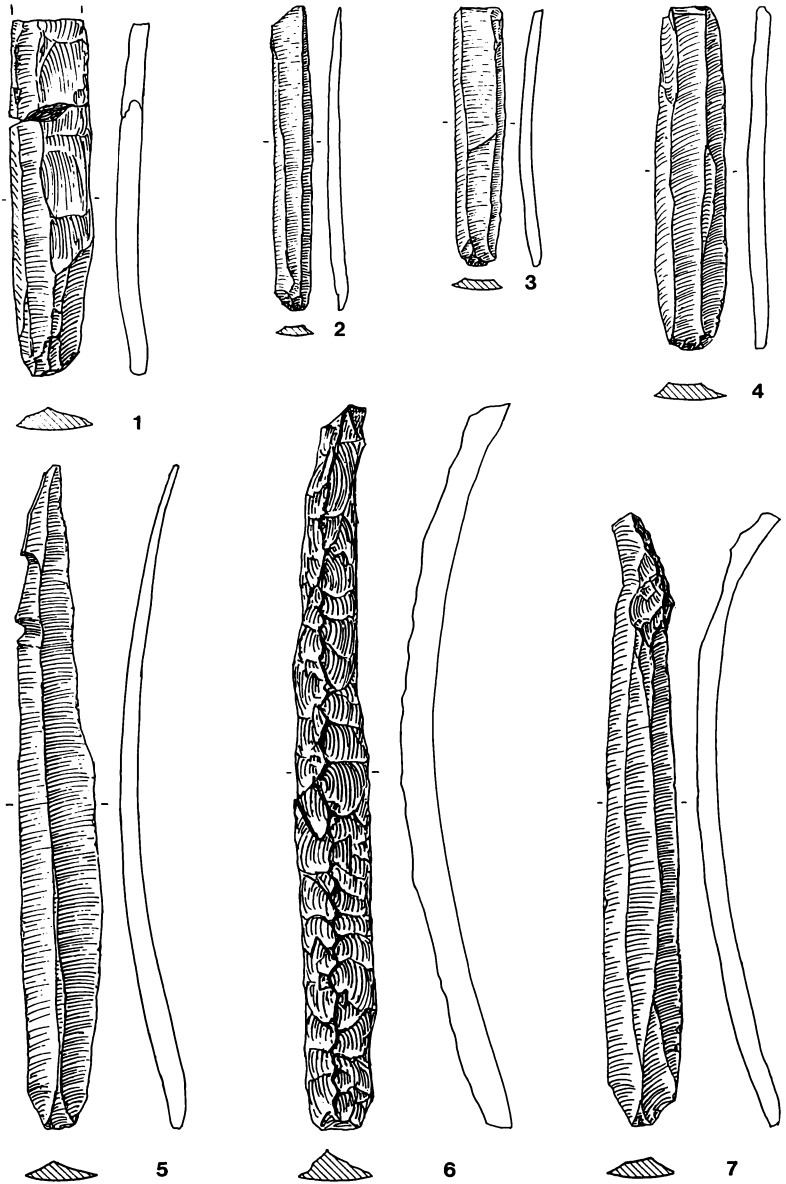

Fig. 1. Offerfundet fra Høng. 1:3. H. Ørsnes del.

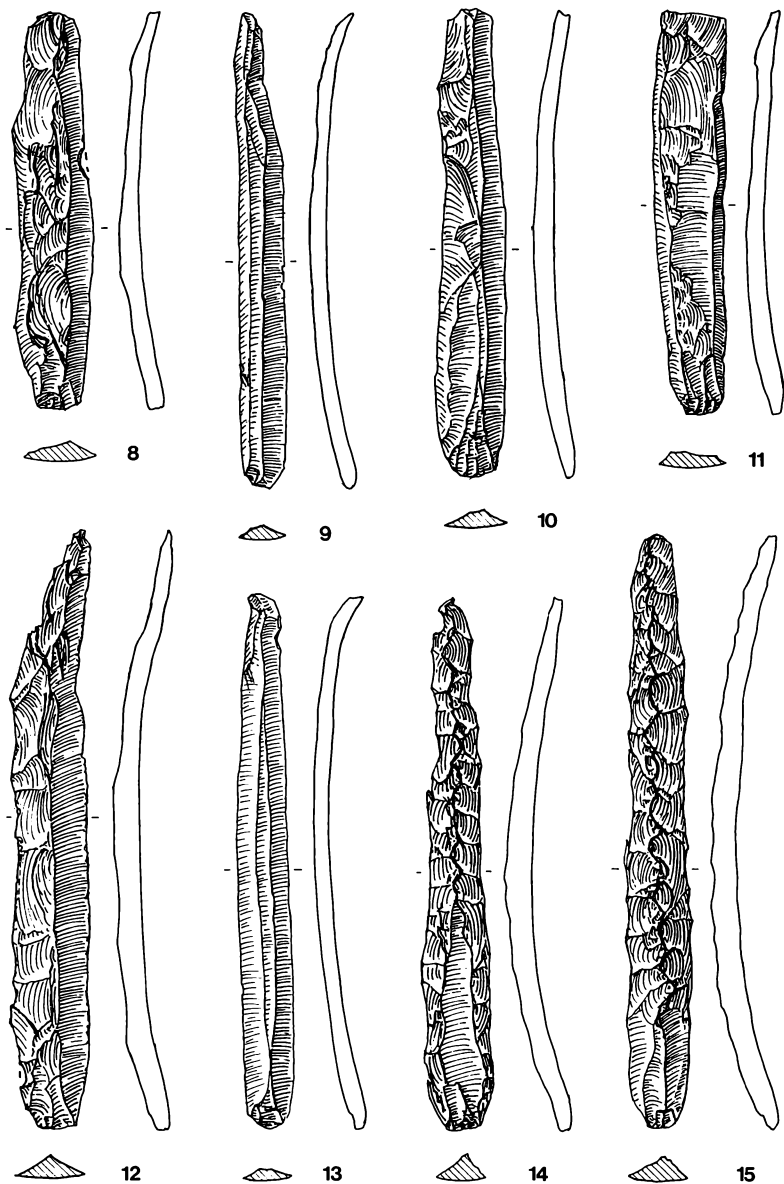

Fig. 1. Offerfundet fra Høng. 1:3. H. Ørsnes del.

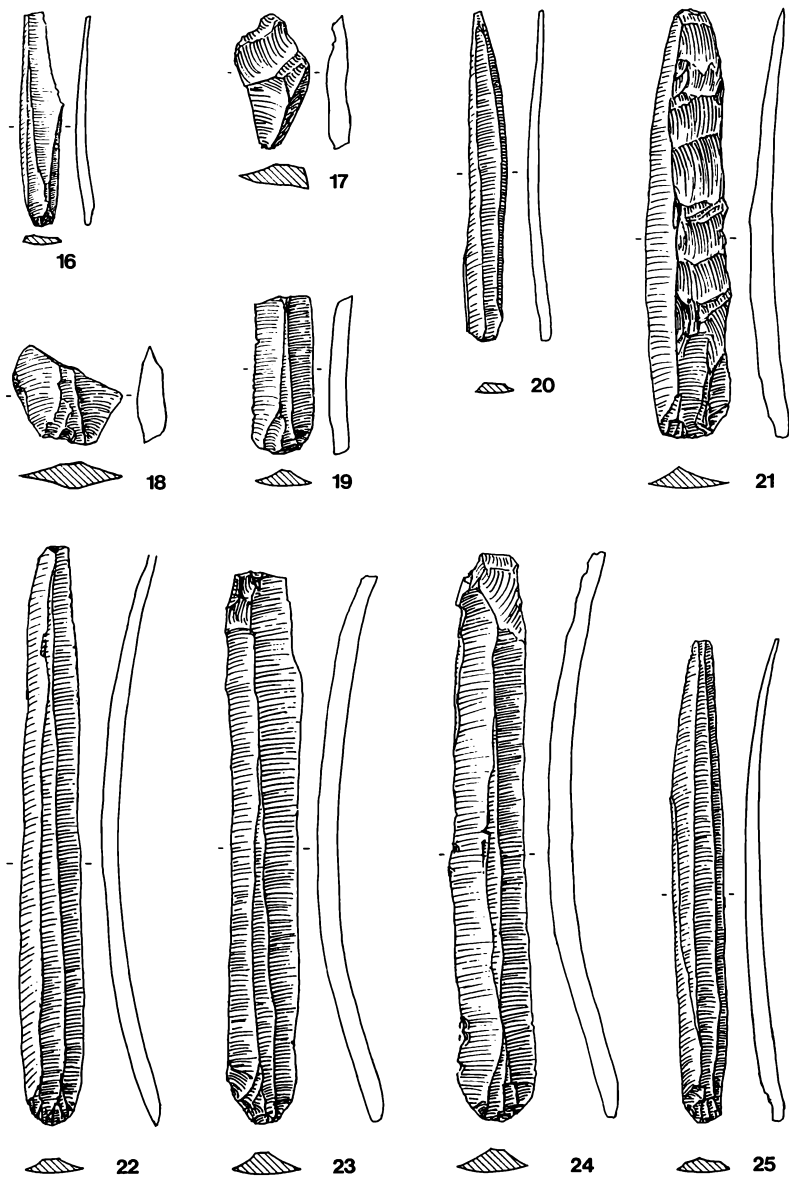

Fig. 1. Offerfundet fra Høng. 1:3. H. Ørsnes del.

oldtidsfolkene, og som man derfor smed på møddingen eller efterlod, når man flyttede. Typisk er bopladsfundene således karakteriseret af ituslåede lerkar, flintaffald, kogesten eller slagger.

I gravene finder man ofte den døde smykker og for mændenes vedkommende tillige våbnene. Det daglige drikkekrus optræder også tit sammen med liget; alt i alt ting, som den døde har haft et helt personligt forhold til – det er hans »private« ting, som er kommet med i graven.

I offerfundene er det sædvanligvis de rene pragtstykker, man møder. Ikke sjældent er der endvidere tale om redskaber eller smykker, som alene er produceret med det formål at blive nedlagt som offer – et system, som også kendes fra antikken, hvor der ved de græske og romerske templer blev fabrikeret votivstykker, som derefter anvendtes som offergave. De store kultøkser fra bronzealderen er vel det mest kendte hjemlige eksempel på denne fundgruppe. Modsetningsvis kendes imidlertid også fund, der må sidestilles med den bekendte bukseknep i kirkebøssen. Det mest almindelige er dog, at man i offerfundene finder det ypperste, man kunne præstere inden for de forhistoriske samfund. Det har været et offer at få disse genstande fremstillet og nedlagt (fig. 6).

Det vækker derfor ikke uberettiget opmærksomhed, når der blandt denne kategori af de mest udsøgte genstande optræder offerfund fra bondestenalderen af noget så almindeligt som flækker.

Et fund fra Høng i Finderup sogn er det største herhjemmefra (fig. 1). Det fremkom i 1884 på gårdejer Niels Andersens lod i Høng. Det består af ialt 23 flækker og 2 afslag, men skal oprindeligt også have indeholdt den flækkeblok, som flækkerne er slået af. Denne blev imidlertid smidt på møddingen, mens de øvrige stykker blev erhvervet for Nationalmuseet.¹

De to afslag er henholdsvis 3,0 og 4,0 cm lange, 6,5 og 4,6 cm brede og 1-2 cm tykke. De er ganske uanselige (fig. 1, 17-18).

Flækkerne består af klar sjællandsk Senon-flint, men fremtræder i dag helt mat-hvide på grund af sekundær omdannelse af flintens overflade. Denne såkaldte hvidpatinering er foregået i jorden efter nedlæggelsen, men inden optagelsen.² Alle flækkerne synes at være slået af samme flækkeblok, og nogle af dem passer sammen. Den

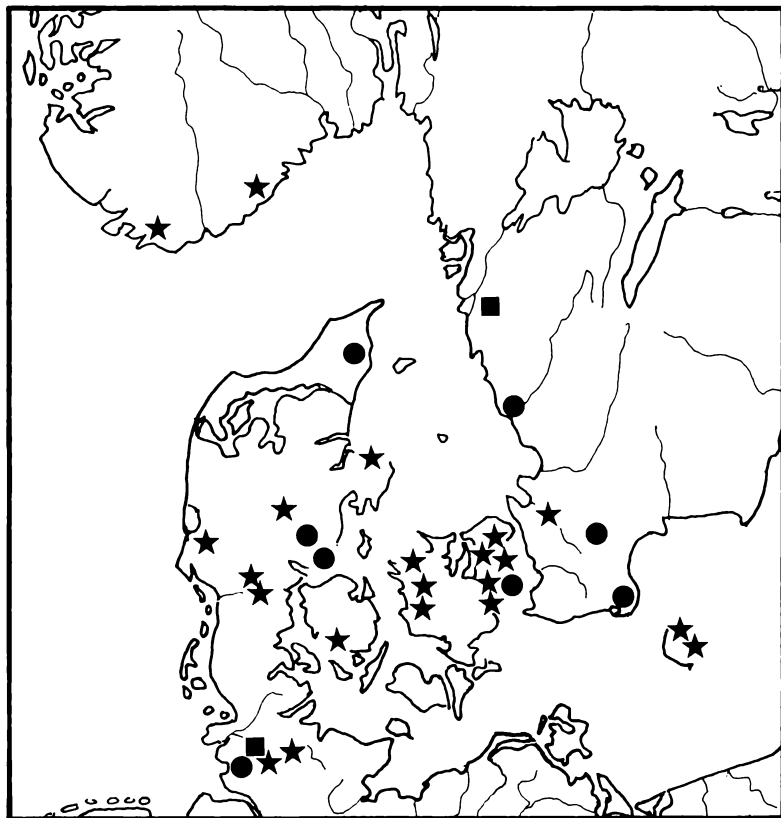

Fig. 2. Udbredelsen af offerfund af flækker (stjerner), flækker i kombination med flintøkser (cirkler) samt flækkeblokke (kvadrater).

yderste spids mangler på 12 af flækkerne, men på de fleste er den afbrudt allerede på det tidspunkt, hvor flækken frigøres fra flækkeblokken. To synes afbrudt efter tildannelsen, mens 3 er fragmenteret under optagelsen eller senere. De hele flækker er fra 10,2 til 28,5 cm lange med en forholdsvis jævn spredning. Dog er 15 af dem mere end 15 cm lange. Bredden varierer fra 1,2 til 3,4 cm, idet langt over halvdelen er mellem 2 og 3 cm brede. Tykkelsen målt ved slagbulen er fra 0,4 til 0,9 cm, hyppigst lidt over ½ cm. Længde/breddeforholdet varierer fra 9 til 21, hyppigst er det 10-15.

3 af flækkerne er såkaldte rygflækker (fig. 1, 6 og 14-15), hvor der på forsiden endnu ses spor af den tilhugning, der er sket af flækkeblokkens kanter vinkelret på slagretningen, for at flækkerne generelt skulle blive mere regelmæssige. På de to ses ryggen gennem hele flækkens længde; på den ene stopper den ca. 4 cm fra slagfladen, og den oprindelige ryg er her afslået som en selvstændig flække. På yderligere én flække (fig. 1, 7) ses ved den øvre ende en ca. 4 cm lang ryg. På de øvrige flækker ses en eller to parallelle ribber gennem hele flækkens længde. Generelt består fundet således – foruden de to afslag – af store og gode flækker. De er det, man i den arkæologiske litteratur kalder A-flækker.³

På de fleste af flækkerne ses på den nederste del af forsiden en række små afslag frembragt ved en afstødning foretaget fra slagfladen, mens flækken endnu sad fast på flækkeblokken. Sådanne afslag optræder på næsten alle flækker og skyldes, at man måtte have en forholdsvis regelmæssig kant på flækkeblokken. Også slagfladen viser på et par af flækkerne nogle små afslag: sporene efter en tilretning af slagfladen. En egentlig præpareret slagflade har flækkeblokken imidlertid ikke haft. Der er ingen slagmærker på flækkernes slagflade.

På bagsiden ses på de fleste af flækkerne en ganske lille slagbule, som dog er afsprængt på et par stykker. Forneden ved kanten til slagfladen har de fleste endvidere en såkaldt kantlæbe: en svagt fremspringende kant. Det vidner om, at flækkerne er fjernet fra flækkeblokken ved den såkaldte bløde teknik, hvor man ikke »slår flækker«, men presser dem af blokken. Det giver bedre mulighed for at styre afslaget og dermed flækkens form. Sandsynligvis er der til dette arbejde brugt en trykstok af hjortetak.⁴

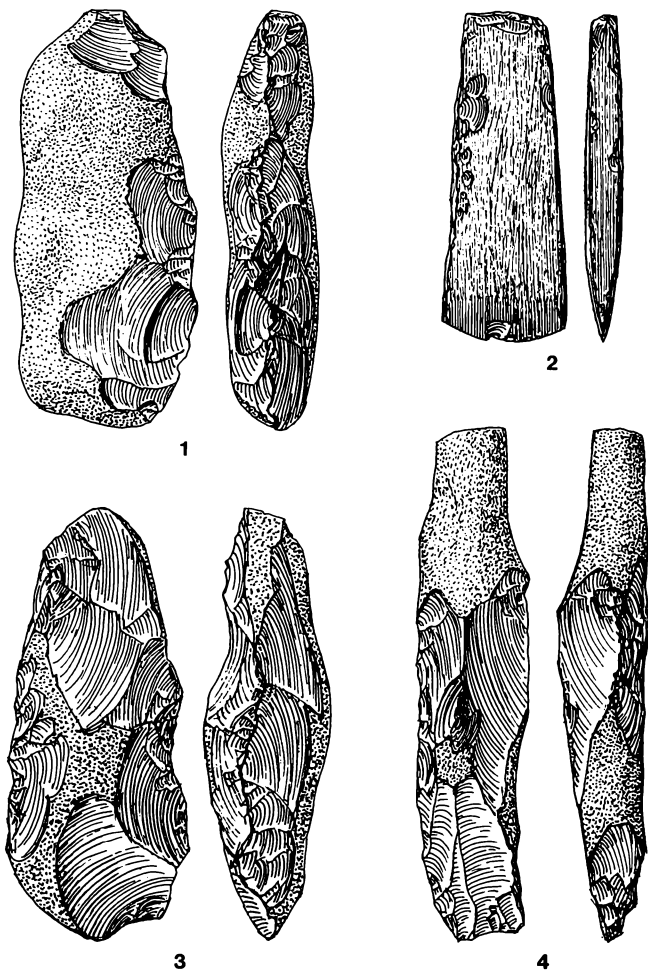

Fig. 3. Offerfund fra Ulstrup Mose, Gørlev sogn. 1:3. H. Ørsnes del.

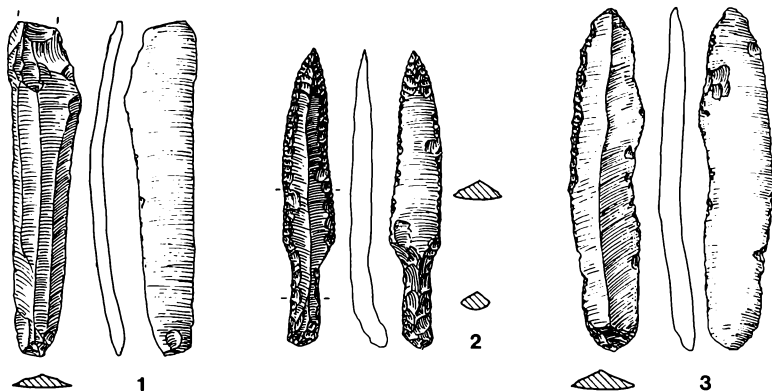

Fig. 4. Offerfund af flække og flækkeredskaber. Fra Ølsemagle, Københavns amt. 1:3. H. Ørnsnes del.

Ingen af flækkerne viser brugsspor. Man må derfor forestille sig, at flækkerne er blevet tildannet alene med det formål at nedlægges som offer, og at nedlæggelsen af flintstykkerne er sket umiddelbart derefter som et led i en af et forhistorisk samfunds kultiske handlinger. Det betyder imidlertid ikke, at flækkerne har været uanvendelige. De lange kanter er knivskarpe, og fra navnlig Nordvestsjælland's mange jættestuer kendes ikke så få flækker uden yderligere tildannelse, men med brugsspor på de lange kanter. Høng-offerfundets flækker har således uden yderligere tildannelse kunnet anvendes som flækkeknive og -segle. Mest almindeligt er det dog, at stenalderens flækkeredskaber har tilhugning på den ene lange kant samt muligvis på den øvre (og nedre) ende. En sådan ses ikke på disse flækker, men de skal næppe af den grund opfattes som forarbejder. De er snarere blevet nedlagt på grund af deres værdi netop som flækker, idet fundet skal sidestilles med de offerfund, som alene eller fortrinsvis består af groft tildannede økseplanker eller blot skødeløst tilhuggede flintknolde (fig. 3).⁵

Fundet fra Høng er som nævnt det største danske depotfund, som består af flækker. Det repræsenterer imidlertid en hel lille gruppe af

depotfund (d.v.s. offerfund bestående af to eller flere samtidig nedlagte genstande), som alene eller fortrinsvis består af flækker. Fra det nordiske område kendes ialt 21 sådanne fund; de 16 af disse danske og de 6 fra det nordlige Sjælland (fig. 2)⁶. De er fremkommet inden for de sidste 100 år, de fleste dog ved tørveskæring under og efter sidste verdenskrig. Næsten halvdelen er fundet på våd bund (to af disse tillige i samme mose med kun ca. 100 m's indbyrdes afstand), mens ét er fremdraget i en bopladsgrube og ét i højen til en megalitgrav. Antallet af flækker varierer fra 2 til 63, hovedparten indeholder dog kun 10-20 flækker. Det er ikke sjældent iagttaget, at flækkerne som i Høng-fundet er slået af én eller nogle få blokke. 12 af fundene består alene af ubrugte flækker og evt. et par afslag. Ét fund består næsten udelukkende af flækkeknive/segle, mens én flække med retouche skal være fundet sammen med 5-6 lignende. I ét fund indgår foruden 14 flækker kun en flækkekniv, mens et andet består af ca. 21 flækker, de to med retouche. 3 fund består foruden af flækker af én flækkekniv samt henholdsvis et forarbejde til et flækkebor/pil, en flækkepil og et forarbejde til en flækkepil (fig. 4).⁷ Endelig består ét fund af 12 flækker, en flækkekniv, en svovlkisklump, en slagsten og en oval sten. Ved ingen af de øvrige forekomster synes flækkeblokken nedlagt sammen med flækkerne, men fra Västergötland og Slesvig kendes depotfund bestående af flækkeblokke, der indeholder mulighed for tildannelse af et ganske betydeligt antal flækker.⁸ Generelt må man således sige, at flækkeofferskikken er stærkt varieret. Typisk for denne gruppe er imidlertid netop offerfundet fra Høng.

Tidsbestemmelsen af offerfundet fra Høng er ikke ganske ligetil. De ældste flintflækker optræder sammen med de mennesker, der indvandrede til Danmark umiddelbart efter istiden, ca. 10.000 f.v.t. Flintflækker tildannes og anvendes derefter gennem hele ældre og yngre stenalder, bronzealderen – og det skulle ikke undre – dele af jernalderen. De har således en spændvidde på ca. 10.000 år. Høng-fundet kan dog dateres lidt mere præcist. Offerfund bestående af flere samtidig nedlagte genstande er næsten ukendte fra jægerstenalderen,⁹ og selve flækkerne form adskiller dem klart fra de flintredskaber, der anvendes i bronzealderen.¹⁰ Det er derfor sandsynligt, at fundet er nedlagt i bondestenalderen.

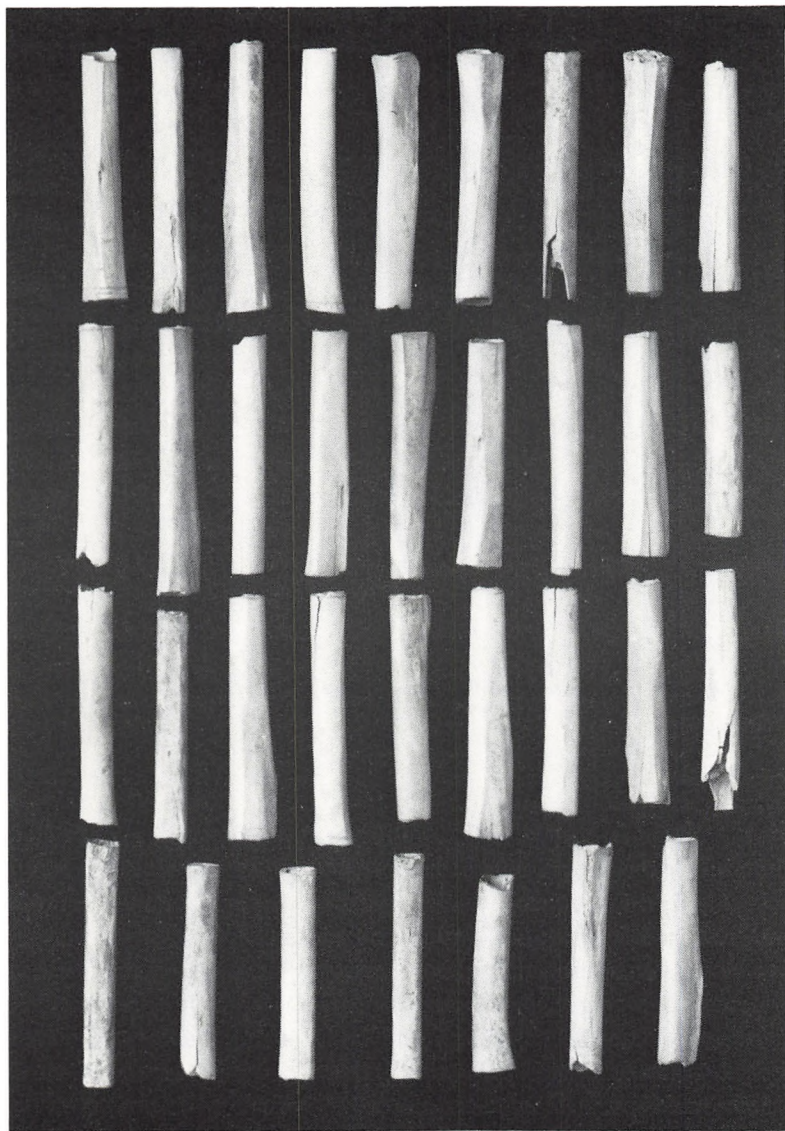

Fig. 5. Offerfund fra Kästrup, Tømmerup sg. Det består af 34 cylindformede benperler og kan dateres til oldtiden, sandsynligvis bondestenalderen. D. Passer fot.

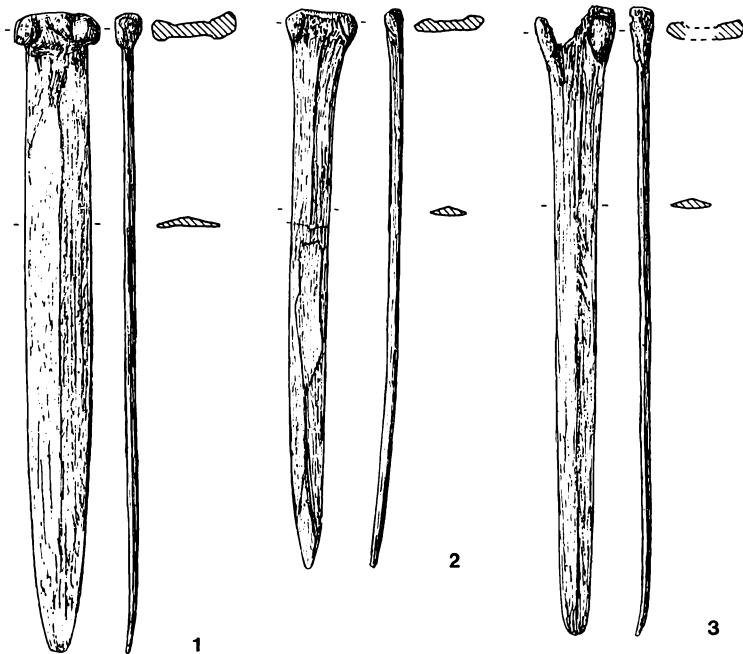

Fig. 6. Offerfund (?) af benredskaber fra Røsnæs. Se note 17. 1:3. H. Ørsnes del.

Ser man derefter på de offerfund, som foruden flækker også består af andre redskaber, bl.a. flintøkser, er det muligt at indsnævre dateringen yderligere.

Det er her nævnt, at to, muligvis tre offerfund foruden af flækker tillige består af flækkepile. Det er en redskabsform, som i det danske område er rimelig veldateret. Det ene fund kan derfor placeres i jættestuetidens slutning, det andet enten i samme tid eller muligvis begyndelsen af enkeltgravstiden.¹¹

Herudover kendes fra det nordiske område 7, muligvis 8 offerfund, hvor flækker er nedlagt sammen med hel- eller halvfærdige flintøkser.¹² Fire af disse indeholder tillige tyndnakkede retøkser fra en fremskreden del af dyssetiden eller begyndelsen af jættestuetiden, to,

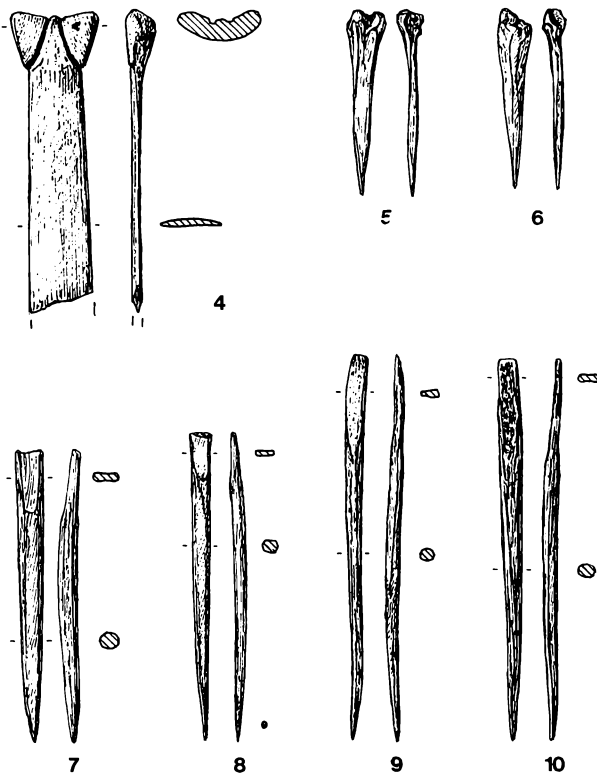

Fig. 6. Offerfund (?) af benredskaber fra Rønæs. Se note 17. 1:3. H. Ørsnes del.

muligvis tre, tyknakkede retøkser fra slutningen af jættestuetiden. Ét fund indeholder foruden flækker også tyknakkede ret- og huløkser og skal placeres ved overgangen fra jættestuetid til enkeltgravstid, mens endelig ét fund tillige indeholder tyknakkede huløkser fra en fremskreden del af enkeltgravstiden. Disse fund dækker således åremålet fra dyssetid til og med enkeltgravstid, eller perioden fra ca. 3.500 år til 2.300 år f.v.t. Det er sandsynligt, at de rene flække-offerfund er nedlagt inden for samme tidsrum som offerfundene af flækker i kombination med flintøkser, – en opfattelse, som bekræftes af flække-

offerfundene fra Schalkholz og Trelleborg, der p.g.a. fundomstændighederne kan dateres til henholdsvis jættestuetidens begyndelse og tiden efter dens midte. En datering af Høng-fundet til tiden mellem 3.500 år og 2.300 år f.v.t. er derfor sandsynlig. Fundet kan imidlertid ikke dateres nærmere inden for denne periode.

Ses Høng-fundets datering, hvortil knytter sig en usikkerhed på godt 1000 i lyset af de præcise dateringer, der kan gives for bronze- og jernalderen, ofte med kun årtiers usikkerhed, kan resultatet af denne undersøgelse synes magert. Det modsatte er tilfældet.

Det er næppe for stærkt sagt, at dansk arkæologi, navnlig i forrige generation, var præget af interessen for detaljerne, det specielle og atypiske, mens man, om ikke overså det kulturhistoriske helhedsbillede, så dog tillagde undersøgelser af den samfundsmæssige kontinuitet for ringe betydning. Det har sat sine spor på alle dele af den arkæologiske forskning, men navnlig inden for stenalderforskningen betød det, at fund eller redskabsformer, som ikke kunne placeres inden for en af de snævert definerede arkæologiske kulturgrupper (måske ubevidst) blev skudt til side (fig. 5).¹³ Derved forsvandt de indre sammenhænge i det arkæologiske fundstof, og vejen blev banet for en skildring af bondestenalderens kulturhistorie, hvor landet var befolket med til tider adskillige folkestammer, som indbyrdes bekriegede hinanden.¹⁴

I dette årti er en ny generation af stenalderforskere ved at ændre dette billede. Der lægges nu vægt på det typiske, det som udtrykker de sædvanlige menneskelige og samfundsmæssige funktioner, og uden at overse forskellenes betydning interesserer man sig nu i højere grad for lighederne. Derved er det lykkedes at tegne konturerne af bondestenalderens samfundshistorie i store dele af landet som en kontinuerlig udviklingsproces, hvor »traditionen« har været retningsgivende for de fleste af menneskenes handlinger.

Offernedlæggelserne af flækker – med Høng-fundet i spidsen – er en af de fundgrupper, som viser denne kontinuitet. Flækker i kombination med flintøkser er blevet nedlagt som offer i store dele af bondestenalderen, og sandsynligvis spænder offerfundene, der udelukkende eller dominerende består af flækker, over samme tidsrum.

Går man derefter uden for grænserne af det nordiske område,

møder man offerfund af flækker i det meste af Centraleuropa, spændende fra Midtfrankrig i vest til Ungarn i øst.¹⁵ Også fra Eucla i Australien kendes et lignende fund, sandsynligvis nedlagt for blot få år siden.¹⁶ Den offerskik, som Høngfundet repræsenterer, er således vidt udbredt. Den udtrykker noget typisk for samfund, hvor en stor del af redskaberne blev fremstillet netop af flækker.

FUNDLISTER

A. Depotfund bestående udelukkende eller fortrinsvis af uretoucherede flækker.

- Schalkholz, Kr. Dithmarschen (K.S. u. nr.) 63 flækker, f. tæt sammen i højen til en megalitgrav. Litt.: K. Bokelmann, Ein Megalithgrab mit Klingendepot bei Schalkholz, Kr. Dithmarschen, OFFA 29, 1972 s. 113 ff.
- Oldenbüttel, Beringstedt, Kr. Rendsburg (K.S. 15.113) 63 flækker, hvoraf enkelte passer sammen. Slået af 1-2 blokke. Fundet af lægmand.
- Husted Mose, Veerst sg, Ribe amt (sb. 34 – NM A 40.301-14) 14 flækker, muligvis slået af samme blok. De er fundet sammen i mosen.
- Husted Mose, Veerst sg, Ribe amt (sb. 54 – NM A 48.298-302) 12 flækker, 1 flækkekniv med tilhugning af den ene kant nær spidsen, 1 svovlisklump, 1 slagsten af flint og 1 oval kvartsitrullesten. F. (ca. 100 m fra nr. 3) sammen i en klump, ca. 0,5 m over mosens bund.
- Hemmet, Hemmet sg, Ringkøbing amt (NM A 31.240). 14 flækker og 1 fragm. flækkekniv. F. sammen på ét sted.
- Boest Mose, Nr. Snede sg, Skanderborg amt (sb. 110 – privateje i. s.). Et bundt på ca. 21 flækker, de to med retouche, ca. 3,8-9,8 cm lange. F. sammen ved tørveskæring.
- Bønnerup Kær, Hemmed sg, Randers amt (sb. 123 – NM A 40.593-97). En mængde flækker, fundet samlede i bunker. 3 flækker, en flækkekniv og en flækkepil (type A 3) indleveret.
- Åstrup, Åstrup sg, Svendborg amt (NM 8014). 2 flækker (1 mgl.). F. samlede ved grøftgravning.
- Trelleborg, grube 107, Hejninge sg, Sorø amt (NM A 37.763, Q 211). 14 flækker. F. sammen i en bopladsgrube fra MN III. Litt.: C.J. Becker, The Date of the neolithic Settlement at Trelleborg, Acta Archaeologica 27, 1956 s. 97 f, fig. 7.
- Høng, Finderup sg, Holbæk amt (NM A 6072-73 og A 6231). 23 flækker, 2 afslag samt flækkeblokken. F. sammen. Litt.: S. Müller, Votivfund fra Sten- og Bronzealderen. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1866 s. 227 f, fig. 2-3. – Ovenfor.
- Løjtvedgård, Viskinge sg, Holbæk amt (NM A 40.853). 1 flække med retouche på den ene kant. F. sammen med 5-6 lignende.
- Brordrup Mose, Roskilde Vor Frue sg, København amt (NM 7957). 4 flækker. F. sammen ved tørveskæring.
- Borup Sø, Værlose sg, København amt (sb. 37 – NM A 41.941-45). 5 flækker. F. sammen i mosen.
- Ølsemagle, Ølsemagle sg, København amt (NM A 40.932-34). 1 flække, 1 flækkekniv og 1 flækkepil. F. sammen. Litt.: ovenfor.
- Veksø Mose, Veksø sg, Frederiksborg amt (sb. 34 – privateje, i. s.). 2-3 pæne, ca. 8 cm lange flækker. F. sammen ved tørvegravning.
- Egner Holte/Frederiksborg, Frederiksborg amt (NM A 476). 2 flækker. F. sammen med en del andre. Alle slået af samme blok.
- Gudhjem, Gudhjem sg, Bornholm (NM A 6089-90). 3 flækker, 1 flækkekniv, og 1 forarbejde til flækkepil/bor. F. sammen ved grøftgravning, ca. 30 cm dybt.
- Jernkås, Gudhjem sg, Bornholm (BMR 1932). 8 flækker af et fund oprindelig af 18 flækker og et flintstykke. 2 og 3 af flækkerne passer sammen.
- Snyggatorp, Klippan sg, Skåne (LUTIM

- u. nr. i. s.). 15 flækker, de 13 med gloss, d.v.s. flækkesegle/knive. De er slået af mindst 3 flækkeblokke og f. sammen som segmenterne i en appelsin. Litt.: B. Salomonsson, A Closed Find of Fifteen Flint Blades, Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum 1956 s. 205 ff.
20. Bjørkestøl, Tvest sg og pgd, Vest-Agder (Oslo, C. 26.560). 19 flækker. F. sammen ved gravning i jorden.
 21. Nordlien, Sandnes, Søndsled, Aust-Agder (Oslo, C 27.983). 15 flækker. De er fundet sammen, passer sammen og er slået af samme blok.
- B. Depotsfund, bestående af flækker og flintøkser.*
1. Ehlers Moor, Tensbüttel, Kr. S-Dithmarschen (KS 9314 og 9339-41). 4 flækker, hugget af samme blok. Fundet sammen med en usleben, svær, tyndnakked retøkse.
 2. Glud, Glud sg, Vejle amt (NM A 29.795-99). 5 slebne, svære, tyndnakkede retøkser. Fundet sammen med en del flækker.
 3. Bygholm Nørremark, Hatting sg, Vejle amt (NM, ikke indført). Indtil en af stene i den yderste randstenskæde om en langdyse lå et depot af 4 flækker, 1 spidsnakked huløkse, 2 svære, tyknakkede retøkser og to mejsler. Litt.: P. Rønne, Høj over høj, Skalk 1979, 5, s. 3 ff.
 4. Bangsbostrand, Flade sg, Hjørring amt (NM A 1631-32). 52 flækker, slået af samme flækkeblok. Fundet sammen med en fragm. butted retmejsel og et ægfragment af en svær, sleben tyndnakked retøkse. De store flintredskaber er muligvis ødelagt ved optagelsen.
 5. Valby Bakke, København/Frederiksberg (NM 16.268-73). 3 flækker fundet sammen med 3 slebne, svære tyknakkede retøkser (Lindø-type), 3 slebne, tyndbladede, tyknakkede økser og én sleben butted retmejsel. Om stykkerne foreligger kun oplyst, at de er fremkommet ved grundudgravning på bakken. Det er overvejende sandsynligt, at der er tale om et depotfund, men der hersker ikke sikkerhed.
 6. Mörhult, Vittsjö sg, Skåne (SHM 10.959). 6 flækker og 11 slebne, svære tyknakkede huløkser (Horneby-type). Fundet sammen i en meget stenet grusbank, 0,35 m dybt, og uden nogen orden sås. Litt.: M. Malmer, Jungneolithische Studien, 1962, s. 497 ff, fig. 99.
 7. Hagestad, fdst. 29, Lödderup sg, Skåne (Österlens Museum (Simrishamn) 3235). 25 flækker og flækkefragmenter slået af to forskellige blokke. Fundet sammen med 5 svære, tyknakkede retøkser; 1 svær, tyknakked huløkse; 1 mellemladet tyknakked retøkse; 2 tyndbladede, tyknakkede flintøkser og 4 mejsler. Fundet vil blive publiceret af M. Strömberg.
 8. Tunnbindaregränd, Varberg sg, Halland (GAM 47.467-73). 24 flækker, 1 sleben, svær, tyknakked retøkse (Valby-type); 3 slebne, tyndbladede, tyknakkede økser og to buttede retmejsler. Litt.: E. Lindålv, Fornfynd och Fornminnen i norra Halland, 1980, s. 83 ff.

NOTER

1. Fundet har her nr. A 6072-73 og A 6231. Det omfatter: 1). En fragm. flække. Den er afbrudt opadtil ved optagelsen. På forsiden ses to langsgående ribber og på den del, som er nærmest slagfladen, spor af mange små slag. > 14,5 cm l, 3,3 cm br, 0,7 cm t. – 2). En meget regelmæssig flække med to langsgående ribber på forsiden. 12,0 cm l, 1,6 cm br, 0,4 cm t, lbi: 13. – 3). En flække, som før nedlæggelsen er afbrudt opadtil ved et hængselbrud. På forsiden ses

to langsgående ribber. 10,2 cm l, 2,1 cm br, 0,4 cm t, lbi: 21. – 4). En hel flække, opadtil afsluttet af et kraftigt hængselbrud. Den har to langsgående ribber på forsiden, mens der helt nede ved slagfladen ses mange små slag. Slagbulen er afsprængt. 13,4 cm l, 2,8 cm br, 0,6 cm t, lbi: 21. – 5). En fin A-flække med én langsgående ribbe gennem hele længden. På bagsiden ses en svag kantlæbe ved slagfladen. 26,3 cm l, 3,2 cm br, 0,9 cm t, lbi: 12. – 6). En

rygflække, hvis nederste ende er afbrudt allerede i oldtiden. > 28,5 cm l, 3,2 cm br. – 7). En flække med to langsgående ribber gennem det meste af længden. På de yderste ca. 5 cm ses sporene af en ryg. På bagsiden findes en svag kantlæbe ved slagfladen. 24,3 cm l, 3,0 cm br, 0,9 cm t, lbi: 12. – 8). En flække, som opadtil er afsluttet ved en brudflade, opstået allerede i oldtiden. Den var let fragm. ved optagelsen. Der ses én langsgående ribbe på forsiden og på den ene del tillige sporene af en række afslag på tværs af længderetningen. Slagbullen er afsprængt. 15,5 cm l, 3,0 cm br, 0,5 cm t, lbi: 19. – 9). En flække med afsprængt slagbule og gennem det meste af længden to langsgående ribber på forsiden. 18,8 cm l, 1,8 cm br, 0,6 cm t, lbi: 10. – 10). En flække foroven afsluttet af en brudflade, som er opstået allerede i oldtiden. På forsiden ses en langsgående ribbe samt, på en del, tillige spor af afslag på tværs af længderetningen. På bagsiden findes ved slagfladen en svag kantlæbe. 18,2 cm l, 2,8 br, 0,6 cm t, lbi: 15. – 11). En ved optagelsen afbrudt flække, der opadtil er afsluttet af en brudflade. På forsiden ses to uregelmæssige langsgående ribber og ved slagfladen spor af mange små afslag. På bagsiden findes en kantlæbe ved slagfladen. 15,7 cm l, 2,8 cm br, 0,5 cm t, lbi: 17. – 12). En lidt uregelmæssig flække med en langsgående ribbe på forsiden. På dele af denne tillige spor af afslag på tværs af længderetningen. På bagsiden findes en svag kantlæbe ved slagfladen. 23,7 cm l, 3,1 cm br, 0,7 cm t, lbi: 13. – 13). En meget fin A-flække med to langsgående ribber på forsiden. På bagsiden ses en lille kantlæbe ved slagfladen. 21,0 cm l, 2,2 cm br, 0,6 cm t, lbi: 10. – 14). En rygflække, hvis ryg kun omfatter den øverste del, indtil ca. 9,3 cm fra slagfladen. Her ses på forsiden mange små afslag, mens der på bagsiden findes en kantlæbe. 21,0 cm l, 2,8 cm br, 0,7 cm t, lbi: 13. – 15). En rygflække med delvis afsprængt slagbule og på bagsiden med en lille kantlæbe ved slagfladen. Ryggen standser ca. 4,5 cm fra slagfladen. 23,5 cm l, 2,7 cm br, 0,6 cm t, lbi: 11. – 16). En lidt uregelmæssig flække, afbrudt opadtil ved optagelsen. > 8,5 cm l, 1,8 cm br, 0,5 cm t. – 17). Et afslag, ca.

5,5×3,0×1,0 cm stort. – 18). Et afslag, ca. 4,0×4,6×1,9 cm stort. – 19). En fragm. flække. Den er afbrudt opadtil før nedlægelsen. > 6,3 cm l, 0,7 cm t. – 20). En meget fin A-flække, hvis yderste spids er afbrudt, sandsynligvis ved afsprængningen fra flækkeblokken. På forsiden ses to langsgående ribber; på slagfladen spor af tilhugning. 13,0 cm l, 1,2 cm br, 0,4 cm t, lbi: 9. – 21). En flække, hvis yderste spids er afbrudt, sandsynligvis under afsprængningen fra flækkeblokken. Der ses på forsiden én langsgående ribbe, men hovedparten viser spor af afslag på tværs af længderetningen. På slagfladen ses spor efter tilhugning. 16,8 cm l, 3,4 cm br, 0,7 cm t, lbi: 20. – 22). En hel flække, hvis yderste spids er afbrudt, sandsynligvis ved afsprængningen fra flækkeblokken. Der ses to langsgående ribber på forsiden, samt ved slagfladen spor af mange små afslag. På bagsiden findes en kantlæbe ved slagfladen. 22,8 cm l, 2,5 cm br, 0,5 cm t, lbi: 11. – 23). En hel flække med 1-2 langsgående ribber på forsiden og opadtil afsluttet af et hængselbrud. På bagsiden ses en kantlæbe ved slagfladen. 21,6 cm l, 3,0 cm br, 0,8 cm t, lbi: 14. – 24). En flække, som opadtil afsluttes af et hængselbrud. På forsiden ses 1-2 langsgående ribber; på bagsiden ved slagfladen en kantlæbe. 21,5 cm l, 3,2 cm br, 0,8 cm t, lbi: 15. – 25). En meget fin A-flække, hvis yderste spids er afbrudt sandsynligvis ved optagelsen. På forsiden ses to langsgående ribber; på bagsiden en svag kantlæbe ved slagfladen. 19,2 cm l, 2,0 cm br, 0,6 cm t, lbi: 11.

2. Ang. dette fænomen se W. Shepherd, Flint. London 1972.
3. Jvf. M. Malmer, Gropkeramiksboplatsen Jonstorp RÅ. Stockholm 1962, s. 25.
4. Jvf. S. A. Semenov, Prehistoric Technology. London 1976. – (A. Kragh, Stenaldrens Flintteknik, Kuml 1952, s. 49 ff.). – A. Fischer m.fl. Stenalderekspirimeter i Lejre, København 1979. – L. Pfeiffer, Die steinzeitliche Technik und ihre Beziehungen zur Gegenwart, Jena 1912. – R. Feustel, Technik der Steinzeit, Weimar 1973. – Tillige: La Préhistoire; Problèmes et Tendances, Paris 1968. – H. D. Sankalia, Stone Age Tools, Their Techniques, Names and probable Functions, Poona 1964.

- J. D. Speth, *Mechanical Basis of Percussing Flaking*, *American Antiquity* 37, 1972, s. 34 ff. – E. N. Wilmsen, *Lithic Analysis and Cultural Inference: A Paleo-Indian Case*, *Arizona* 1970. – H. P. Elkin, *Man* 48, 1948, s. 110 ff. – F. D. Mc Carthy, *Australian aboriginal Stone Implements*, *Sydney* 1967. – J. Bordaz, *Tools of the Old and New Stone Age*, *London* 1971. – W. Watson, *Flint Implements*, *London* 1968.
5. Oldsagerne fig. 3 er i 1940-erne fundet sammen i Ulstrup Mose, Gørlev sogn, Holbæk amt. Fundet, der opbevares på Nationalmuseet (A 42.794-97), omfatter: 1). Et aflangt flintstykke med spidsovalt tværnsnit og en grov tilhugning af den ene kant. Der ses skorpe på det meste af overfladen. 16,7 cm l, 7,2 cm br, 3,6 cm t, 510 gr. – 2). En tyndbladet, tyknakket retøkse af flint med en lille skorpeplet på nakken. De to bredder og den ene smalside er totalslebne. Den sidste smalside er sekundært nytillugget, og på denne ses ingen slibning. Æggen er opskærpet og viser brugsspor. Den er ødelagt (ved optagelsen?). 13,2 cm l, æb 5,0 cm, ni. 3,6 × 1,3 cm, stt 1,5/7,8 (1,0) cm, smv 7°, 150 gr. – 3). Et aflangt flintstykke med skorpe på en del af overfladen. Det har spidsovalt tværnsnit, og på de to kanter ses en grov tilhugning. 17,0 cm l, 6,5 cm br, 5,6 cm t, 590 gr. – 4). Et aflangt flintstykke med skorpepletter, samt i den ene ende, skorpe hele vejen rundt. Stykket skal sandsynligvis repræsentere en mejsel, men har ikke kunnet laves dertil. 20,5 cm l, 4,3 cm br, 3,7 cm t, 350 gr. Den tyndbladede flintøkse udforming gør det sandsynligt, at fundet skal placeres i den sene jættestuetid, men dateringen er ikke sikker.
6. Fundliste A. – Denne undersøgelse er indskrænket til den del af offerfundene, som består af 2 eller flere samtidigt nedlagte genstande, – de såkaldte depotfund. Det er sandsynligt, at offernedlæggelser blot af en enkelt flække har været væsentligt mere almindelige. Det er imidlertid næsten umuligt at udskille disse enkelt-offernedlæggelser. Ligeledes har det været vanskeligt at udskille de her beskrevne fund fra f.eks. ensidige overfladeopsamlinger på stenalderboplader. – Forfatteren er senere blevet opmærksom på et fund fra Gl. Strandvej, Espergårde (FLE u.nr.), bestående af 11 hele eller fragmenterede flækker. De vejer ca. 50 gr. og er fundet ved et vandløb. De er sandsynligvis slået af samme blok.
7. Fundet fig. 4 er fremkommet i 1940-erne ved Ølsemagle, Ølsemagle sogn, Københavns amt. Stykkerne skal være fundet sammen og er købt til Nationalmuseet for 10 kr. (NM A 40.932-34). Fundet vejer ialt 80 gram og består af: 1). En flække med afsprængt slagbule. Den er opadtil afsluttet af et hængselbrud. 13,2 cm l, 3,0 cm br, 0,7 cm t. – 2). Et forarbejde til en flækkepil (type B). På forsiden ses retouche hele vejen rundt langs kanterne. På bagside ses retouche ind over spids og skafttunge. 11,6 cm l, 1,0 cm br, 0,7 cm t. – 3). En flækkekniv, tildannet af en A-flække. På højre kant ses en bagfra lavet retouche. På hele højre kant findes brugsspor og ved denne gloss på for- og bagside. 13,6 cm l, 2,9 cm br, 0,8 cm t.
8. 1). Schwenhusen, Kr. N.-Dithmarschen (K.S. 15.335 a-z, K.S. 12.338 og K.S. 6289). Ca. 40 koniske flækkeblokke fundet liggende sammen i en bunke. – 2). Norseund, Skallsjö sg., Västergötland (GAM 88.032). 4 koniske flækkeblokke og et stykke flint fundet sammen. – Jvf. S.K. Arora, *Ein bandkeramisches Kern-Depot von Weisweiler* 37. *Ausgrabungen im Rheinland* '79, 1979, s. 49 ff.
9. Jvf. L. Larsson, *Ageröd I:B – Ageröd I:D*, *Lund* 1978, s. 163 ff.
10. Jvf. K. Ebbesen, *Bronzealderens offerfund af flintredskaber*, *Fra Holbæk Amt* 1981, s. 7 ff.
11. Jvf. C. J. Becker, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1950, s. 188 ff. og K. Ebbesen, *samme tidsskrift* 1980, s. 52 ff. – Det er sandsynligt, at en stor del af flækkedepoterne, f.eks. de norske, skal sættes i forbindelse med det fundstof, som går under betegnelsen »den grubekeramiske kultur«.
12. Fundliste B.
13. Fundet fig. 5 stammer fra Kåstrup By i Tømmerup sogn (NM A 29.390). Det består af ialt 34 cylinderformede benperler, tildannet af overskårne rørknogler af grågæs (bestemt af H. Winge). En stor del af

perlerne viser endnu snitmærker fra overskæringen, og ingen af dem er tilglattet ved enderne. Der er således tale om forarbejder, svarende f.eks. til uslebne flintøkser. 13 af perlerne er fragmenterede. De er fra 5,1 til 7,2 cm lange; de 24 dog mellem 6,0 og 6,7 cm lange. Diametern varierer fra 0,7 til 1,3 cm, idet den ofte på samme perle varierer adskillige millimeter. – Perlerne fandtes samlet ca. 1 m dybt i jorden. De var på den ene side skærmet af en stor sten, på den anden side af en mindre og som dække lå oven på disse en flad sten.

14. Jvf. C. J. Becker, *Acta Archaeologica* 25, 1954, s. 49 ff, sp. fig. 36 (Nytryk 1971).
15. K. Schumacher, *Neolithische Depotfunde im westlichen Deutschland, Prähistorische Zeitschrift*, 1914, s. 35 ff. – L. Vértes, *The Depot of Silex Blades from Boldrokörövalja, Acta Archaeologica Hungarica* 17, 1965, s. 129 ff. – M. Geslin, G. Bastien og N. Mallét, *Das Klingendepot von La Creusette, Dép. Indre et Loire* samt H. G. Schardt, *Das Klingendepot aus Dorsheim, Kr. Kreuzbade*, begge artikler i G. Weisgerber (ed.), *5000 Jahre Feuersteinbergbau, Bochum 1980.* – W. Buttler og W. Habery, *Die bandkeramische Ansiedlung bei Köln-Lindenthal. I*, Berlin 1936, s. 130. – J. Lichardus, *Studien zur Bükker Kultur, Bonn 1974*, s. 21. – F. Stein, *Katalog der vorgeschichtlichen Hortfunde in Süddeutschland, Bonn 1979*, s. 15 ff.
16. N. B. Tindale og H. V. V. Noone, *Transactions of the Royal Society of South Australia* 45, 1941, s. 116 ff.
17. Fundet fig. 6 er i 1888 købt af Nationalmuseet i antikvitetshandel (NM A 8791-98). Det er tidligere omtalt af S. Müller (Nye Stenalderes Former, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1896 s. 357 ff; fig. 33-34), som fejldaterede det til dolk-tiden. Fundet består af: 1). En fornem bendolk. Bagsiden er flad, mens forsiden er tagformet. Den yderste spids er jævnt rundet og buer lidt opad. Ledhovedet er tildannet til fremtrædende, let tilskårne, kvadratiske figurer, hvorimellem der ses et fladt, rektangulært parti. På bagsiden ses ved hovedet en fremtrædende kant. Overfladen er smukt tilglattet. 25,2 cm l, 3,3 cm br,

1,0 cm t. Bladet er 0,4 cm t. – 2). En bendolk. Bladets bagside er jævnt buet, mens forsiden har været tagformet. Midt på denne ses sporene efter en lille reparation, og på dette sted er stykkets tværsnit regelmæssig spidsvalt. Den yderste spids er rundet og buer lidt opad. Overfladen er regelmæssig tilglattet. I hovedets bagside er flad; på forsiden er ledhovedet svagt tilskåret til to trekantede figurer. 22,2 cm l, 2,7 cm br, 0,7 cm t. Bladet er ca. 0,5 cm t. – 3). En fornem bendolk. Bagsiden er jævnt buet, mens forsiden er tagformet. Den yderste spids er rundet og bøjet lidt opad. Overfladen er smukt tilglattet, og kun få skæremærker ses. Den bevarede del af ledhovedet er lidt fragm. men har oprindeligt bestået af 2 trekantede, fremspringende partier, hvorimellem bladet skyder op i en flad, trekantet figur. 24,7 cm l, 3,0 cm br, 0,9 cm t. – 4). En fragm. bendolk (?). Den har flad bagside og jævnt buet forside, hvorved tværsnittet bliver spidsvalt. Stykket er afbrudt nedadtil. Ledhovedet er foroven tilskåret og tilglattet til to trekantede, fremspringende partier, hvorimellem bladet fortsætter op i en trekant. > 11,7 cm l, 3,4 cm br, 1,3 cm t. Overfladen er smukt tilglattet. – 5). En benpren, tildannet af en flækket knogle, hvor halvdelen af ledhovedet er bevaret. Spidsens tværsnit er rundt, og hele stykket er tydelig tilglattet. Der ses skæremærker efter tildannelsen. 7,1 cm l, 1,7 cm br. – 6). En benpren, tildannet af en flækket knogle, hvor halvdelen af ledhovedet er bevaret. Overfladen er tilglattet ved spidsen, hvor tværsnittet er rundt. Der ses tydelige skæremærker. 7,3 cm l, 1,3 cm br. – 7). En benpil med tilglattet overflade. Tværsnittet er rundt ved spidsen, langvalt midtpå og rektangulært ved skaftningen, hvor der ses to 2-3 cm lange tilskæringer ført fra spids mod basis. Den oprindelige brudflade på basis er ikke tilglattet, og tydelige skæremærker ses her. 11,6 cm l, diam. 0,7-0,9 cm, basis 0,3×1,0 cm. – 8). En benpil med tilglattet overflade. Tværsnittet er rundt ved spidsen, rundvalt midtpå, mens det ved skaftningen er rektangulært. Skaftningen er dannet ved to, ca. 2 cm lange tilskæringer, ført fra spids mod basis. Selve basis er tilglattet. 12,2 cm l, diam. 0,5-0,7 cm,

basis 0,2×1,0 cm. – 9). En benpil med tilglattet overflade. Tværsnittet er rundt ved spidsen, langovalt ved midten samt rektangulært ved skafttungen. Skafttungen er dannet ved to ca. 4-5 cm lange tilskæringer, ført fra spids mod basis. Snitmærker ses tydeligt her. 14,9 cm l, diam. 0,5-0,9 cm. – 10). En benpil med tilglattet overflade. Tværsnittet er rundt ved spidsen, uregelmæssigt ved midten samt rektangulært ved skafttungen. Skafttungen er tildannet ved to tilskæringer, som er ført fra spids mod basis, og skæremærker ses tydeligt her. 15,4 cm l, diam. 0,6-0,7 cm, basis 0,3×0,6 cm. (Nr. 5-6 bærer i dag nummer A 7808, men sandsynligvis skyldes dette en fejl ved stykkernes nynummerering. De to stykker svarer til beskrivelsen af A 8798, men identifikationen er ikke sikker).

Om genstandene vides kun, at de er fundet på Røsnæs, men efter alt at dømme er det tale om et depotfund fra en mose.

Et tilsvarende, endnu dårligere oplyst fund, opbevares ligeledes på Nationalmuseet (nr. 7956). Det består af 3 fragm. bendolke af denne type og en fragm. benpren. Stykkerne er helt uden fundoplysninger, men det er sandsynligt, at der er tale om et mosefund.

Et andet fund (NM A 42.157-58) består af en bendolk, muligvis af denne type samt en benpren. De fandtes i 1946 i Garbølle Mose, Stenmagle sogn, sammen med 18-20 lignende benredskaber. De lå samlet i et bundt, indsvøbt i skind. Dette gik i stykker, og benredskaberne fordeltes blandt lodsejerne.

En bendolk af denne type og en benpren indgår endvidere i det kendte fund af træsager fra Christiansholms Mose (NM A 2659-70, – Th. Mathiassen, Meddelelser

fra Historisk-Topografisk Selskab for Gentofte Kommune 1934, fig. 81d. – C. J. Becker, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1947, s. 21. – J. Troels-Smith, samme tidsskrift 1959, s. 121 ff), ligesom en bendolk af typen er fundet i båd II, Verup, Niløse sg, ved de store Åmose-undersøgelser (Nationalmuseet, – P. V. Glob, Danske Oldsager II, 1952, nr. 79). Begge disse fund tilhører den tidligste del af bondestenalderen (TN A/B eller før-dyssetid), så det er sandsynligt, at denne type af benredskaber (S. Müller, Ordning af Danmarks Oldsager 1888, nr. 194. – P. V. Glob o.a.a., nr. 78-79) skal dateres til bondestenalderens begyndelse eller ca. 4.000 f.v.t. Det må dog understreges, at Christiansholm-fundet ikke er sluttet.

Foruden de ovenfor nævnte bendolke af denne type, foreligger yderligere en række stykker, som er fremkommet enkeltvis (listen er næppe fuldstændig for provinsmuseernes vedkommende): 1). Hovmarkgårdens Mose, Gentofte sg (NM A 31.446) f. v. tørvegravning. – 2). Svinninge Vejle, Vallekilde sg (sb. 67, privateje, i.s.) f. v. skallegravning. – 3). Råby Mose, Elmelunde sg (NM A 39.840), f. v. tørveskæring. – 4). Klintholm Havn, Magleby sg (MMS 5923), f. i en mose ved havnen. – 5). Avnede Strand, Avnede sg (sb. 3 – NM A 44.963), har ligget ca. 2 m dybt i tørvejord under strandgrus. – 6). Tåstrup, Vigerslev sg, Odense amt (NM A 12.723), f. v. grundudgravning. – 7). Bækgården, Vittrup, Børglum sg (VHM 19.154), u.n.opl. Generelt er der således tale om en meget sjælden, fornem oldsagsform, hvortil sandsynligvis har knyttet sig stor prestige.

Admiral Span og hans begravelse

1695

Af Sven Rask

Da Christian V i 1693 skænkede godset Hørbygård på Tuse Næs til admiral Henrik Span, nåede Span sin karrieres højdepunkt. Han var født den 17. april 1634 i Oldendorf i Schaumburg, og var således ikke dansk, men tysk. Men da tidens officerer og embedsmænd ofte var af udenlandsk herkomst, spillede det for så vidt ingen rolle. Og der var intet usædvanligt i, at en tysker, der senere opfattede sig som hollænder, endte som dansk officer og adelsmand.

Han havde tidligt fået lyst til søen og blev forhyret et skib, der sejlede på Portugal. Derefter gik farten rundt i Europa og endda til Guinea, inden han kun 18 år gammel blev overkonstabel i den hollandske flåde og deltog i den engelsk-hollandske krig 1652-54. Da han nu var slået ind på den sømilitære løbebane, søgte han tjeneste, hvor det var muligt at lære bestillingen. 1654-58 deltog han på venetiansk side i en krig mod tyrkerne, 1659 var han med den hollandske hjælpeflåde i Danmark, 1662-71 i Østen i det hollandske ostindiske kompagnis tjeneste, 1672-74 tilbage i Europa som deltager i en ny hollandsk-engelsk krig, så atter i Østen, for 1677 at træde i dansk tjeneste kort før slaget i Køge bugt. For sin indsats i dette slag blev han udnævnt til viceadmiral, og under resten af Skånske Krig klarede han sig godt. Det blev således Span, og ikke de danske admiraler Niels Juel eller Christian Bjelke, der blev bedt om at fremsende sine tanker om Holmens og søetatens indretning efter fredsslutningen.

Span havde i denne krig tjent sig op til en toppost og vundet en konges bevågenhed, og der var nu grund til at tænke over, hvorledes fremtiden skulle formes. Skulle han forblive i dansk tjeneste eller atter vende tilbage til Holland?

SPANS KARRIERE

I 1600-tallets krige havde adelen svigtet de militære traditioner, som adelsmændene siden middelalderen havde begrundet deres privilegier med, og de havde dermed undergravet deres egen position. Samtidig havde borgerskabet i byerne vist, at de udgjorde en magtfaktor, der var værd at regne med. Så da enevælden ved borgerskabets hjælp indførtes i 1660, var det muligt for kongemagten at trænge den gamle fødselsadels indflydelse tilbage. Det var nødvendigt for den unge enevælde at sikre sig en loyal embedsmandsstand, der kunne erstatte de adelige i administrationen, og den 25. maj 1671 gjordes et betydningsfuldt skridt. Denne dag bekendtgjordes den første danske rangforordning, som fastslog, hvem der var finere end hvem, hvilket havde stor betydning for »hækkeordenen« ved hoffet. Alle, fra kongens naturlige sønner til sekretærerne i de forskellige kollegier, var blevet inddelt efter rang, og da adelskab i sig selv ikke gav nogen rang, var en adelsmand, der ikke havde et embede, at betragte som mindre fornem end en eller anden borgerlig født sekretær. Det var nye toner, som nok har givet ikke-adelige mod på at træde i kongens tjeneste, og 1679 gjordes høftjenesten endnu mere attraktiv.

På tiårsdagen for Stormen på København, 11. februar 1659, udsendte Christian V privilegier for betjente (embedsmænd) af den borgerlige stand. Datoen var ikke tilfældigt valgt. Stormen på København opfattedes som det afgørende vendepunkt både i krigen og med hensyn til enevældens indførelse, så det var utvivlsomt en dato, der havde fæstnet sig i borgernes bevidsthed. Med de ny privilegier fik borgerligt fødte embedsmænd mulighed for at blive adelige. Alle, der var optegnet i rangforordningen skulle nemlig »for dem, deres hustruer og ægte børn nyde alle de privilegier, herligheder og benådnin-ger, som andre af adel i vore riger og lande nu nyder og haver ... (og)

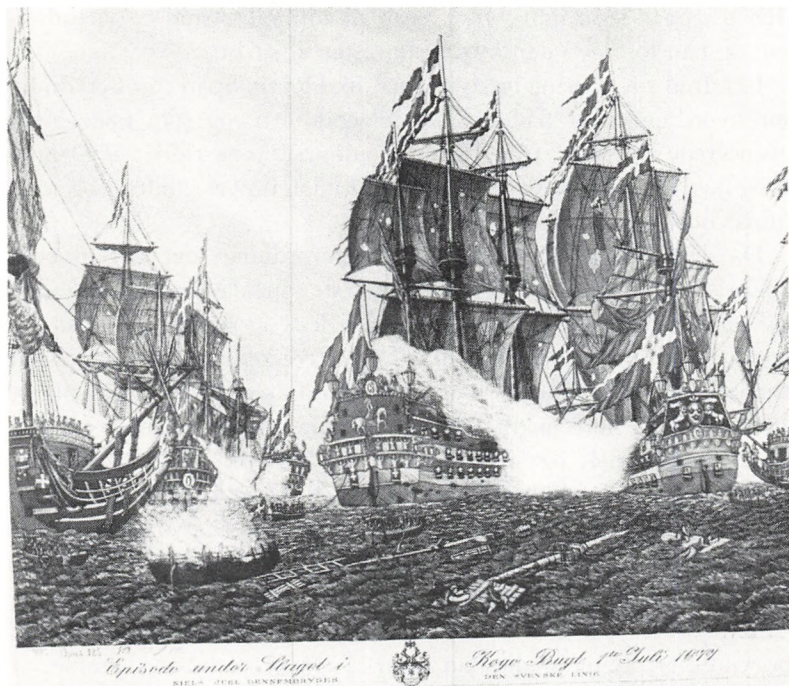

Fig. 1. Der findes ingen afbildninger af det skib, Norske Løve, som Span førte under slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677. Men Christianus Quintus, her malet af A. F. Willumsen, må have lignet det meget. Skibene var bygget samme år og havde lige mange kanoner og besætningsmedlemmer. Orlogsmuseet.

agtes og anses lige ved andre på fædrende og mødrende fødte og bårne adelsfolk. « Dette adelskab var personligt og gjaldt ikke børnebørn, men det var til dels ligegyldigt, da disse jo selv kunne tjene sig op gennem systemet.

Rundt om i Europa fandtes andre rangforordninger, men der var knyttet særlig vidtgående rettigheder til den danske, og det kunne nok give en højtstående officer som Henrik Span noget at tænke over. Hvis han forblev i dansk tjeneste, ville han automatisk blive adelsmand. Om dette så har indgået i hans overvejelser, ved vi ikke, men

den 1. januar 1680 udnævntes Span til admiralitetsråd og viceadmiral, og han forblev i dansk tjeneste resten af sit liv.

I kraft af sin erfaring og dygtighed fik Henrik Span stor betydning for nyordningen af flåden i det følgende årti, og som følge heraf avancerede han støt. 1681 blev han admiral, 1684 ridder af Dannebrog med det selvbevidste valgsprog »I ilden prøves guldet«, og 1690 udnævntes han til chef for Holmen.

Da der 1693 indførtes en ny rangforordning, der gav arveligt adelsskab til embedsmænd i de tre øverste rangklasser, befandt Span sig blandt disse. Og da kongen også i dette år havde gjort ham til godsejer, må han ved udgangen af 1693 have kunnet se tilbage på sin karriere med tilfredshed. I kraft af rangforordningerne var han blevet adelsmand på linie med – eller endda finere end – mange fra den gamle fødselsadel, og som godsejer var han på vej til økonomisk uafhængighed af den bestilling, der havde bragt ham så vidt. Men hvis han nærede håb om at blive stamfader til en adelslægt, blev det ikke indfriet. I 1686 var Span blevet gift med Susanna Christine Schönbach, datter af den holstenske kansler, og med hende havde han to døtre. Da adel kun nedarves i mandslinien, og helbredet begyndte at svigte, skulle han, som så mange andre medlemmer af rangadelen, blive slægtens både første og sidste adelsmand. Han døde den 27. december 1694 i København, og hans kone besluttede, at han skulle begraves med al den pomp og pragt, der kunne tilkomme en mand med hans høje position i samfundet.

BEGRAVELSENS ISCENESÆTTELSE

Det begravelsestog, der førte admiral Spans kiste ud af København, beskrives i *Maanedlige Relationer* for februar 1695: »Den 21. pasato blev salig admiral hr. Henrich Spans lig herfra staden til Hørby kirke her i landet bortført, for ligvognen kørte 13 karrusser, alle med 6 heste for, udi den første sad en officer med ridderordenen af Dannebrog på en fløjlskynde. På ligvognen lå et dække af fløjls med et hvidt atlaskes kors og oven på fire faner. Efter ligvognen følgende tre sørgekarrosser og 17 andre alle med 6 heste for. På Nye Kongens

Torv stod et regiment marinere og 9 feltstykker, og blev denne aktus med 3 salver af musketter og stykker sluttet.«

Dødsfald og begravelser var tilsyneladende godt læse- og samtalestof – bedre end bryllupper og forlovelser – men der skulle ligesom lidt ekstra til, før begivenheden omtaltes i mere end en notits. Kongelige og officerer, der blev begravet med militær honnør, havde selvfølgelig gode muligheder for at få omtale, men der fandtes andre muligheder for at iscenesætte effektfulde begravelser. Særligt yndede var aftenbegravelser. Der krævedes kongelig tilladelse til at afholde sådanne, men hvis man havde en tilladelse – og ville ofre, hvad det kostede – var der rige muligheder for at skabe opmærksomhed.

Da justitsråd Kruses hustru den 9. februar 1694 blev ført fra hjemmet til familiens gravkrypt i S. Petri kirke, var Kruses gård i Boldhusgade festligt illumineret. I vinduerne var ophængt »nogle hundrede brændende lamper« og udenfor var gården »med lige så mange lygter udprydet, som gav en skøn anseelse«. På samme vis var gården, Den gamle Fortun »med en sær artig pyramide af lamper og lygter beprydet«, da Christian von Ahlefeldts kiste den 25. februar 1695 førtes til samme kirke. En af de mest storslåede aftenbegravelser fandt sted i september måned det følgende år. Før liget af grev Frederik Christian Danneskjold til Laurvig førtes ud af hjemmet, holdt kammerjunker Sehested en tale, og gården »var ikke alene uden, men endogså inden til med rare illuminationer beprydet, og især inden i gården, der som kisten stod imellem 10 store lystager, og bag til ziret med dejlige illuminationer af smukke sindebilleder. For liget gik den hele skole (skoledisciplene sang ved begravelser), tvende oberstløjtnanter bar grevens våben, og oberst von der Osten bar kammerherrenøglen på fløjshynde. Liget blev båret af løjtnanter og fænrikker, og en fløjshimmel over liget af kaptajner. Herefter fulgte tre ligkarrosser og 14 andre med 6 heste forspændte karrosser, så og mange andre karrosser af det kongelige hof. Udi Vor Frue kirke blev holdt en skøn sørgemusik, og på hjørnehusene, hvor liget blev båret forbi, i lige måde musiceret.«

Begravelsesceremonierne var underkastet en række lovbestemmelser, og med forordningen af 7. november 1682 knyttedes gravskikkerne sammen med rangforordningerne. Det forbeholdtes således gehei-

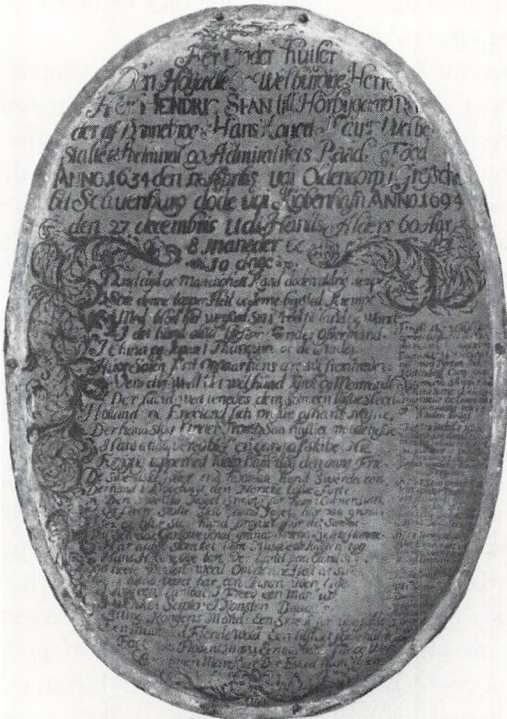

Fig. 2. Admiral Spans kisteplade. Den kraftige kobberplade bærer en lang indskrift, der i versform omtaler hans liv og bedrifter: I China og Japan, i Tunquin og de Stæder, hvor Solen først opstaar, hans Ære-Soel fremtræder: Venedig veed det vel hvad Tyrck og Mormand leed, Der hand ved Tenedos dem, som en Løve Sleed ... Lennart Larsen fot. 1979.

meråder, grever, friherrer, riddere og nogle få andre at lade deres kister overtrække med fløjel og forsyne med messingplader eller anden udsmykning. Dog måtte der hverken bruges sølvplader eller forsølving. Ligeledes var det kun tilladt rangspersoner at lade lig stå ubegravede i op til tre uger, mens begravelsen forberedtes – alle andre skulle begraves inden otte dage. Da der gik næsten to måneder, før Span blev begravet, har fru Span altså overtrådt denne bestemmelse. Om det skete med særlig tilladelse, kan vi ikke vide, men ellers var der fastsat en bødetakst ved hver paragraf, så eventuelle lovbrudere på forhånd kunne regne ud, hvor mange lovetrædelser, der var råd til. Hvis nogen f.eks. lod et lig stå ubegravet i længere tid end

tilladt, kostede det 40 rigsdaler om dagen, og blev der båret voksllys foran kisten, måtte der bødtes 20 rigsdaler.

Admiral Span havde så høj en rang, at der ved hans begravelse kunne tillades det meste, og så skulle det hele også med – hvad ville folk ellers tænke? Han fik en begravelse, hvor der overtrådtes et passende antal forbud, og som der ikke var grund til at skamme sig over. Ydermere blev begravelsen bekendtgjort både på dansk og latin.

Det var gammel skik, at dødsfald blandt universitetets professorer blev bekendtgjort på latin. Sidst i 1600-tallet havde dette udviklet sig til, at enhver, der ville betale for det, kunne få en plakatslået op på tavler rundt om i København. Fru Span lod det ikke blive ved en plakatslået. Hun lod udsende en lille bog på 19 sider, hvilket var ret usædvanligt. Denne bog må nærmest opfattes som en mellemting

Fig. 3. Denne pragtfulde portrætmedaljon er den eneste kendte afbildning af admiral Henrik Span. Fremstillingen er stærkt idealiseret, og den lighed, der er fremkommet ved beskadigelsen af højre øje, er sket, mens kistebeslaget lå i gravkryptens træsmuld. Span mistede sit højre øje i 1677, »der band paa Øeland slog«, som kistepladen beretter. Lennart Larsen fot. 1979.

mellem en trykt ligprædiken og et af de små hefter med danske plakatoversættelser, der undertiden blev udsendt.

Da det imidlertid var de færreste, der forstod latin, måtte der også udsendes noget mere populært. Almindeligvis publiceredes nogle sørgedigte eller gravskrifter, og da familien som regel allerede havde fået lavet en tekst til en plade på kisten, var det nærliggende at lade denne trykke. Dette skete også for admiral Span, hvor den kongelige hofbogtrykker J. P. Bockenhoffer lod admiralens kisteplade udgive ordret. Fra denne tekst skal citeres nogle tidstypiske vers:

Den Dyd og Mandighed kand Døden aldrig dempe
Som denne Tapper Helt og Jerne-brysted Kiempe
Med Blod har hverfved sig i Strid til Land og Vand,
I det hand altid blef sin Fiendes Ofvermand:

Saa heele Verden veed om denne Helt at sige:
Hos os hand været har en Jason uden Lige:
I Krig En Hannibal: I Fred En Manlius:
I Vercket Scipio: I Konsten Dædalus:

I Alting Kongens Mand: En Skræck for Svigefulde:
En Muur mod Fiende-Vold: En Tilflugt for de Hulde:
For Orlogs-Flodens Mænd En Talsmand, Far og Ven,
Og Himlen meere kiær, der esked ham igien.

GRAVKAPELLET OG KISTEN

Med begravelseshøjtideligheden og bekendtgørelsen af dødsfaldet var det meste overstået, men da målet var et evigt eftermæle, måtte der mere til. Tidens ideal var et åbent gravkapel, hvor de overdådigt udsmykkede kister kunne stå og minde kommende slægter om de hedengangnes dåd og hæder – helt til den yderste dag. Hvorledes det kapel kom til at se ud, som Spans enke indrettede i de følgende år, vides ikke i detaljer. Men af en beskrivelse fra 1758 fremgår, at det nuværende sakristi ved nordsiden af Hørby kirkes kor var indrettet til gravkapel for slægterne Reedtz og Span. Her fandtes malerier og

Fig. 4. Admiral Span forstod sig også på befæstningskunst og var med til at anlægge fæstningen Christiansø. Batteriet til venstre på billedet ude på Frederikshø kom derfor til at bære hans navn. Den Jens Kiøge, der 1728 blev deporteret til den isolerede fæstning, må således ofte være blevet mindet om den stund i det københavnske værtsbus »Admiral Span«, hvor han kom til at forløbe sig. Efter Trap, 2. udgave 1872.

ligsten til minde om Peder og Frederik Reedtz og deres fruer, og på gulvet stod ligkister med Henrik Span og frue, samt deres ældste datter. Da disse kister blev flyttet ned i gravkrypten under kapellet i forbindelse med dettes omdannelse til sakristi i 1858, har deres udseende længe været ukendt, men ved kirkens restaurering i 1979 blev der åbnet ned til krypten.

Det var et trist syn, der mødte de første, som kiggede ned i krypten. Kisterne var, på nær enkelte frønnede brædder, smuldret bort, og en del muraffald og grus var på et tidspunkt blevet skovlet derned, og ved denne lejlighed var der rodet rundt i kistebeslag og skeletdele. Da kistebeslagene var af fremragende kunstnerisk og håndværksmæssig kvalitet, blev det besluttet at tømme krypten for at hindre, at kistebeslagene gik til grunde. Fra Nationalmuseet udsendtes to medarbejdere, der med betydelig hjælp af menighedsrådets

medlemmer og andre interesserede i sognet, som hermed skal takkes endnu en gang, fik arbejdet fra hånden. Kisterne er for nylig beskrevet forholdsvis omfattende i et hæfte om Tersløse, Udby, Stenlille og Hørby kirker, udgivet på Nationalmuseets forlag af »Danmarks Kirker«, men admiral Spans kiste fortjener en endnu bredere gennemgang.

Den kiste, der befandt sig på ligvognen i februar 1695, var ikke den pragtkiste, som stod til beskuelse i kapellet, men en mindre, beregnet til at anbringe inden i pragtkisten. En sådan inderkiste gjordes der ikke meget ud af. Man kunne godt finde på at anvende en gammel udtjent klædeskiste, og der fandtes da også to låse i krypten, som må have hørt til sådanne genbrugte kister, men om en af dem har været admiralens, er uvist. Ved begravelseshøjtideligheden i kirken blev inderkisten sænket ned i pragtkisten, præsten foretog så jordpåkastelsen, og yderkistens låg lagdes over og skruedes til. Admiralen var på denne måde blevet begravet på samme vis, som almindelige sognefolk blev det på kirkegården. Hans grav stod blot frit fremme i kirken. Kisten var overtrukket med fløj, således som det var forbeholdt medlemmer af de øverste rangklasser, og forsynet med admiralens våbenskjold i messing, samt forskellige blybeslag, der var forsøvede til trods for begravelsesforordningens bestemmelse her imod.

På kistelåget var fæstnet en kisteplade, hvis indskrift beretter om hans karriere og bedrifter, og her lå også hans kårde. Det er tvivlsomt, om nogen holdt tale for Spans kårde, men den tale, som Marcus Gjøe henvendte til Niels Juels kårde ved dennes begravelse 1697, er meget afslørende for den betydning, datiden tillagde symboler og et langt eftermæle. »Nu din salige herres stridsdage har en ende, og han hviler af al sin møje, hvil du også og hvil på den grav, hvori din salig herre hviler. Og som din id har været hidtil uro og ufred, så vær og forbliv nu indtil verdens ende et freds- og ærestegn på din salig herres ligkiste. Og din tjeneste være herefter denne alene: at du peger med din od på din salig herres gravskrift, på det at de, som går forbi, må vorde kuriøse at læse, hvad du peger på, så vil de dig til ære skønne om din klinges gennemtrængende magt og skarphed, når din salig herre holdt om fæstet og ville bruge dig: Far vel.«

Kistens hovedende prydedes af en portrætmedaljon. To havmænd

Fig. 5. Span var en alsidig begavelse. Han var således i stand til at læve konstruktionstegninger til såvel skibe som kanoner. Denne mortar, der er støbt i det norske jernværk Fossum, er forsynet med konstruktørens navn: »H. H. Span anno 1693«. Tøjbusmuseet fot.

holder et billede af den harniskklædte admiral, der kampberedt ser mod beskueren. Det er tvivlsomt, om fremstillingen har nogen portrætlighed med Henrik Span, men det interesserede i og for sig heller ikke datiden så meget. Den gang interesserede man sig mere for typer. Og portrættet er et godt eksempel på den stolte og selvsikre officer i embedsdragt. Han er afbildet i en rustning, der dækker armene, selv om dette var gået af brug et halvt hundrede år før hans død. Men helt op til midten af 1700-tallet mente man, at denne påklædning var den eneste passende for militærpersoner, når de lod sig portrættere.

På kistens langsider har været våbenskjolde omgivet af et stort antal beslag formet som kanoner, faner, bomber, vimpler, ankre, krudttønder, bådshager m.m. Disse beslag er desværre udført i tyndt bly, og

de har lidt så stor skade ved opholdet i krypten, at den oprindelige opstilling ikke kan rekonstrueres. Sådanne opstablinger, trofæer, var i tidens smag og brugtes som dekoration, også af bygninger, men få steder har det maritime udstyr og kanonerne været anbragt med så god ret som her. Som Holmens chef havde Span udarbejdet en prøve, som anvendtes ved afprøvning af nystøbte kanoner, og han har også udarbejdet tegninger til kanoner, så det er vel kun rimeligt, at han fik et par stykker med på kisten.

Ud over disse dekorationer, der berettede om den kriger, der hvilede i kisten, og nogle blomster og akantusbeslag, som var højeste mode (tidens stil kaldes akantusbarok), fandtes også enkelte religiøse motiver. På låget lå f.eks. et krucifiks, hvilket hørte med til en pragtkistes standardudstyr.

Admiral Span må således siges at have fået en kiste, der vidnede både om den høje position i samfundet, han havde vundet, og om hans gerning som søofficer. Det var noget af en streg i regningen, at kisten blev flyttet ned i den fugtige gravkrypt, hvor den gik til grunde. Men det var et held, at man ulejlignede sig med at flytte familien Spans kister ned i krypten og ikke lod sig friste til at smelte de tunge blybeslag om og nedsætte benene i en fællesgrav på kirke-

Fig. 6. I Kundby kirke, en nabokirke til Hørby, står denne pragtkiste med generalløjtnant Albrecht Philip von Eyndten. Han blev begravet 1731 i en kiste, der på mange punkter ligner admiral Spans. Niels Elswing fot. 1978.

Fig. 7. Det var dette syn, som mødte de første, der kiggede ned i grævkrypten under Hørby kirkes sakristi. I forgrunden ligger figurerne til to kistekrucifikser. De bevarede planker stammer alle fra inderkister. Birgit Als Hansen fot. 1979.

gården. En sådan skæbne overgik mange pragtkister i 1800-tallets sidste halvdel.

Nu er familien Span gravsat under gulvet i krypten, og kistebeslagene er blevet bragt til Nationalmuseet. Admiralens kårde og de mest interessante beslag er for tiden til konservering, men når denne er endt, vil en del atter komme tilbage til Hørby kirke, hvor de vil blive ophængt og i årene fremover minde de besøgende om den »kongens tro mand«, som efter en omskiftelig tilværelse: »Døde udi Kiøbenhavn Anno 1694 den 27 Decembris udi hands Alders 60 Aar 8 Maaneder og 10 Dage.«

LITTERATUR

- Jørgen H. Barfod: Niels Juel, liv og gerning i den danske søetat. 1977.
- Nils G. Bartholdy: Adelsbegrebet under den ældre enevælde, sammenhængen med privilegier og rang i tiden 1660-1730, i Historisk Tidsskrift 12. rk. V, 1971.
- Danmarks Kirker, Holbæk amt hefte 6: Tersløse, Udby, Stenlille, Hjørby. 1981.
- Erik Kjersgaard: De sorte ekipager, i Nationalmuseets Arbejdsmark 1966.
- J. H. Lützow: Den Danske Admiral Henrich Spans Levnet og Bedrifter. 1792.
- Niels Jørgen Poulsen: Michel og Nicolai Schrøder. Om et københavnsk gørtlerværksted og adelige begravelser på Frederik den Fjerdes tid, i Historiske meddelelser om København 1977.

Vraget af Prins Christian Frederik ved Sjællands Odde

Af Birger Thomsen

»De Snekker mødtes i Kveld paa Hav, og Luften begyndte at gløde«

Grundtvig skrev disse til mindesmærket over den sørgelige kamp, der ødelagde den danske flådes sidste lineskib i 1808, og dermed afsluttedes Danmarks stormagtstid som flådenation.

I september 1807 havde englænderne efter et terrorbombardement af København fået næsten hele den danske krigsflåde udleveret. Tilbage blev kun de skibe, der ikke befandt sig ved København i overgivelsesøjeblikket. Heriblandt var to lineskibe, det gamle ud-tjente PRINSESSE LOVISA AUGUSTA og PRINS CHRISTIAN FREDERIK, der var et næsten nybygget skib på 68 kanoner. Begge skibe befandt sig i Norge under englændernes angreb på København. Efter flådens bortførelse blev de kaldt ned til Danmark.

Mens PRINSESSE LOVISA AUGUSTA med det samme blev taget ud af aktiv tjeneste, fik PRINS CHRISTIAN FREDERIK i foråret 1808 til opgave at rydde Storebælt for de engelske fregatter, der lå og patruljerede her. Man ønskede her fri passage for det franske hjælpekorps, som Napoleon havde sendt til hjælp med et angreb på Sverige for øje. Dette korps, som for det meste bestod af spaniere, stod på dette tidspunkt i Jylland og på Fyn, og det skulle nu forflyttes til Sjælland.

PRINS CHRISTIAN FREDERIK lettede anker fra Helsingør Red den 21. marts og stod nord om Sjælland for at løse denne opgave. Uheldigvis var skibet blevet observeret af en engelsk eskadre under

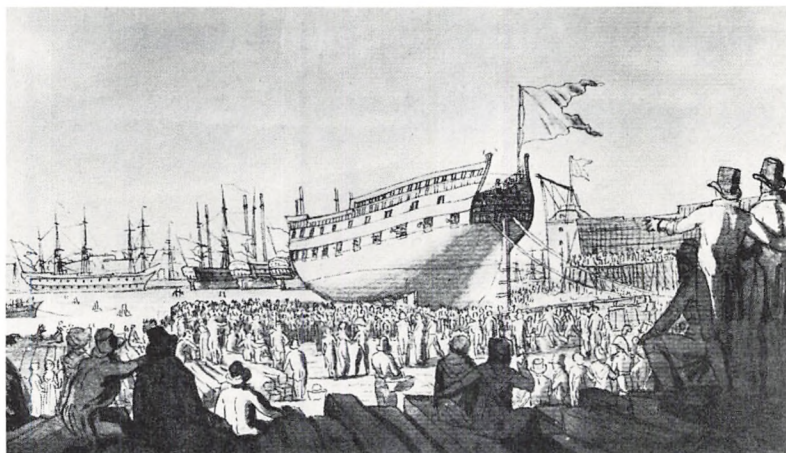

Fig. 1. Søsætningen af orlogsskibet Prins Christian Frederik 1804. C.W.Eckersberg. Den Kongelige Kobberstiksamling, Statens Museum for Kunst.

den svenske kyst, og to engelske lineskibe, STATELY og NASSAU, optog forfølgelsen af det danske lineskib. Herfra var man endnu ikke klar over, at man blev forfulgt af en overlegen flådestyrke.

Kl. 1,30 om eftermiddagen observerede man udfor Sjællands Rev to orlogsskibe, der senere viste sig at være engelske fregatter. Disse fulgte PRINS CHRISTIAN FREDERIK i respektfuld afstand resten af dagen og kastede anker, da det danske lineskib ankrede mellem Sejrø og Refsnæs. Den næste morgen lettede alle skibene, og det var nu hensigten at lokke de engelske krydsere ud af Storebælt, hvor de både ville være af vejen ved troppeoverførelsen og ville være lettere at kæmpe med. Under sejladsen nordover dukkede endnu et sejl op. Det viste sig at være en engelsk fregat, der sluttede sig til de to andre.

Tværs for Hastens Grund vendte dette spil brat, da man observerede to svære engelske skibe. Det var de to lineskibe, som endelig var nået op til PRINS CHRISTIAN FREDERIK. De to engelske lineskibe lå endnu godt nordover, og Jessen, chef på PRINS CHRISTIAN FREDERIK, valgte derfor, da rollerne nu var byttet om, at flygte ned gennem Storebælt. Imidlertid gik der panik i den ombordværende lods ved

tanken om at tage et stort lineskib ned gennem dette vanskelige farvand. Efter et krigsråd valgte man at gå nordover og ned langs med Sjællands Rev og Odden.

Denne beslutning betød en løbende fægtning mod overmagten.

Hele eftermiddagen jagede de engelske lineskibe PRINS CHRISTIAN FREDERIK ned langs Sjællands Rev. Omkring halvtotte om aftenen indledtes kampen for alvor, og skibene udvekslede lag på lag. Til trods for at de engelske skibe udviste megen forsigtighed i deres angreb, var de efter halvanden times kamp nødt til at sakke agterud for at reparere. Også på PRINS CHRISTIAN FREDERIK var der mange skader og mange faldne. Her var man klar over, at man ikke kunne holde længe mod overmagten, og man styrede derfor mod land. På denne måde håbede man på, at man i hvert fald kunne redde den tapre besætning ved at sætte den i land, før det blev nødvendigt at overgive skibet. Dette nåede man ikke. En lille kabellængde fra land tog man grunden, og samtidig blev man indhentet af de engelske lineskibe, hvorfra man opfordrede til overgivelse. Flaget blev strøget kl. halvelve om aftenen.

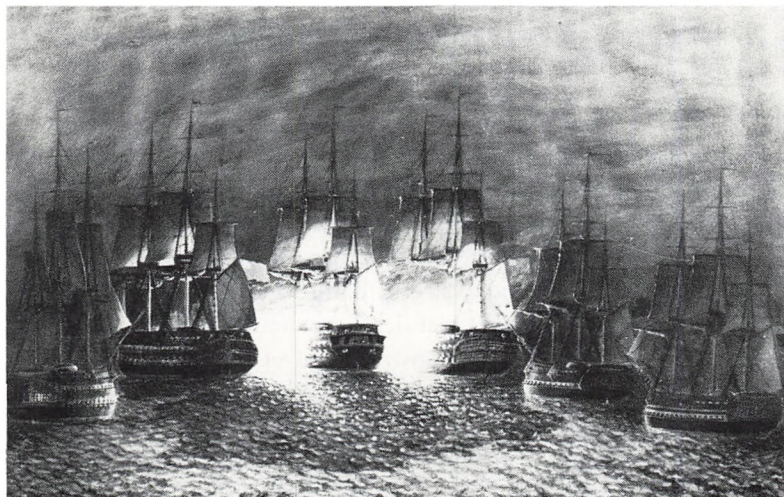

Fig. 2. Kampen ved Sjællands Odde. A. G. Gross. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

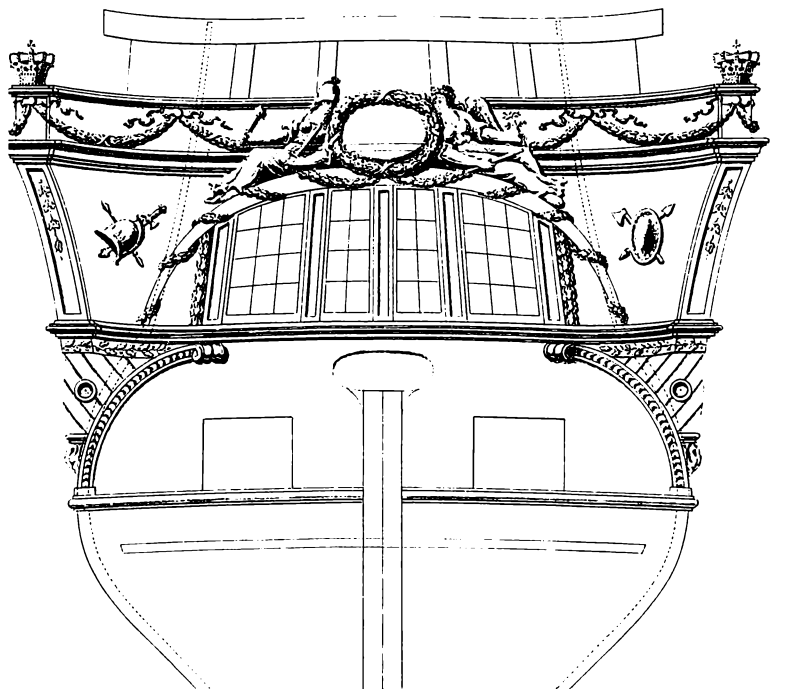

Fig. 3. Agterspejl, Prins Christian Frederik. Søetatens Kort- og Tegningsamling, Rigsarkivet.

Den følgende dag forsøgte englænderne at få PRINS CHRISTIAN FREDERIK af grunden, og under dette arbejde blev en hel del tungt grej, bl.a. nogle kanoner, kastet over bord. Bjergningsforsøget mislykkedes, og den 23. om aftenen stak de skibet i brand.

PRINS CHRISTIAN FREDERIK var et af datidens mest moderne krigsskibe. Det var blevet konstrueret af den berømte fabrikmester Hohlenberg, marinens officielle skibskonstruktør. Det havde nogle karakteristiske bygningstræk, der viste, hvilken kompromisløs krigsmaskine, det var: agterskibet var indsnævret og var helt forskellig fra samtidens brede, flade agterspejl med mange vinduer i. Her var traditionelt officerernes kvarterer, hvor man kunne leve relativt komfortabelt. Disse åbne agterspejl var imidlertid også meget sårbare for langskibs

kanonskud, hvorfor Hohlenberg havde bygget sine skibe med et indsnævret agterskib, der kunne konstrueres meget stærkere, og samtidig gjordes det muligt at skyde mere skråt agterud, end man normalt kunne. Det er givet, at officererne på PRINS CHRISTIAN FREDERIK under kampen var taknemmelige for dette træk, der netop beskyttede agterskibet under en løbende fægtning. Dette til trods blev det hohlenbergske agterskib aldrig populært hos de danske søofficerer, idet det betød små og trange boligforhold for dem om bord.

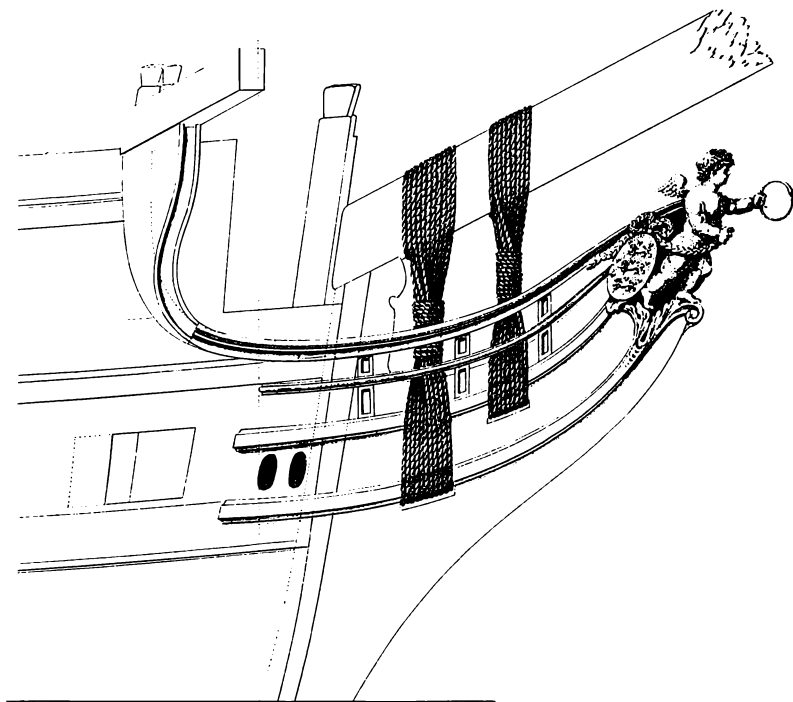

Fig. 4. Galionsfigur, Prins Christian Frederik. Søetatens Kort- og Tegningsamling, Rigsarkivet.

PRINS CHRISTIAN FREDERIK førte 28 stk. 24 pds. kanoner, 30 stk. 18 pds. kanoner, 4 stk. 8 pds. kanoner og 6 stk. 18 pds. karronader. Bemanningen var på 576 mand.

STATELY førte 26 stk. 24 pds. og 28 stk. 18 pds. kanoner, 12 stk. 32 pds. karronader og 2 stk. 8 pds. kanoner. Bemanning 491 mand.

NASSAU var armeret som STATELY. Dette skib stammede ironisk nok fra den danske flåde, idet det var det eneste skib, som Nelson kunne tage med sig fra Slaget på Rheden i 1801. Dengang hed det HOLSTEEN.

Her plejer den traditionelle historie om søslag og forlis at stoppe op, men i den danske flåde manglede man materiel i den grad, at der blev udfoldet store anstrengelser for at bjerge, hvad der måtte være muligt, fra de sørgelige rester af PRINS CHRISTIAN FREDERIK.

Allerede en uge efter katastrofen var der en dansk søofficer på stedet for at overvåge bjergningerne fra vraget, og hans rapport viser med al tydelighed, hvor besværligt et bjergningsforetagende var på den tid. Hans første rapport giver også et levende indtryk af vragets tilstand og beliggenhed:

»Torsdagen den 31^e Martii lykkedes det, ved eet af de paa Odden værende Fartøyer at komme ombord paa Vraget af Orlog Skibet Pr. Chr. Frederik. Vraget ligger med Forenden Øster efter paa 9 Favne Vand, Styrbord Side med Rehlingen under Vandet, Bougsprydets og Klyverbommen er i. Forskibet synes ubeskadiget, Fokkemasten staar i Sporet, med Vant og Stage paa samt Cordeels-Blokken paa Toppen, Forstangen er aldeles nøgen og afskudt under Sahlingen, det halve Formærs brændt, Forstangen Stagesejl og een af Klyverne hænger i Stumper og Stykker paa Sprydets, det Halve af Fokke Raaen hængende med sin eene Cordeel med noget af Fokken.

Skibet er sprængt Agter fra saaledes, at kuns er bleven tilbage Forskibet, med 4de Porte om B.B. Side. Agterstavnen ligger 4 a 5 Cabellængder fra Vraget Wester efter og er fanget ved Strandkanten tillige med Mesans Røstet ...«

I første omgang forsøgte man at anvende mandskab fra Kystmilitzen, men da den havde kvarter ret langt fra forlisstedet, og der de følgende

*Fig. 5. I Odden Kirke
hænger denne model af li-
nieskibet Prins Christian
Frederik, hvis jolle skal
være skåret af træ fra
vraget. Else Asmussen
fot. 1982.*

dage var dårligt vejr, forsøgte man sig med en anden løsning. De på Odde boende husmænd og tjenestefolk blev antaget til sjoerarbejde formedelst 32 skilling om dagen. Dette indebar en arbejdsdag fra halvseks om morgenen til mørkefald.

Det kneb dog med at få folk nok, hvorfor det var nødvendigt at formå den lokale militærkommandant til at udskrive soldater til assistance ved bjergningsarbejdet.

Bjergningsarbejdet blev koncentreret om de materialer, der var lettest at gå til – og som samtidig var de mest eftertragtede: jernbeslag og bronzebolte, master eller dele af dem, blokke og tovværk. Alt dette blev i hast slæbt op på stranden og surret, så det ikke drev til havs. Skibets både søgte man også at bjerge, og det lykkedes at bringe chefchaluppen og jollen ind på stranden. De var noget forskudte af skrå, og man satte tømmermænd i gang med at reparere dem. Disse fartøjer udgjorde et transportproblem, idet man anså det for umuligt at transportere dem over land til Lammefjorden. Det var nødvendigt at vente, til farvandet var frit for britiske skibe og så liste langs kysten, indtil man kunne nå ind i Isefjorden.

Af øvrigt bjerget gods var madrasser, kobberplader, tjæretønder og sejl og rigning til en af chalupperne. Alt dette gods viste sig overordentlig vanskeligt at få transporteret op fra stranden, idet der ikke her fandtes nogen opkørsel.

Den ubehageligste del af arbejdet var imidlertid de døde, der de følgende dage blev skyllet i land. Herimellem befandt sig ligene af Willemoes og Dahlerup, der begge havde været lovende officerer. Løjtnant Sommerfeldt, der forestod bjergningen, kan da heller ikke undlade at give sine bitre følelser luft i den ellers meget forretningsmæssige rapport, som han afslutter på denne måde:

»Skulle det Høye Collegium ved Forsvarsvæsenet i Isefjorden kunne forunde mig en Commando, og jeg derved gives Lejlighed, at viise min Iver og Længsel efter at medvirke til at skade den Fjende, hvis sidste Skjendfulde Daad jeg med inderlig Forbittrelse hver Dag maa skue, opfyldtes mit varmeste Ønske ...«

Den tungeste del af arbejdet forestod: bjergningen af PRINS CHRISTIAN FREDERIKS kanoner. Ved siden af vraget lå de kanoner, som englænderne havde kastet over bord i forsøget på at bringe lineskibet flot. Disse kunne ses og lå på 7 favne vand. Det drejede sig om 7-8 stykker skyts. Udover dette hævningsarbejde påbegyndte man en ophugning af vraget, og det er først hen i juli måned, at det omfattende bjergningsarbejde fra PRINS CHRISTIAN FREDERIK afsluttes. På dette tidspunkt havde man opfisket i hvert fald fem 24 pds. kanoner og een på 18 pd.

En stor del af godset blev afhændet ved auktion på stranden, og med denne sattes et foreløbigt punktum for bjergningerne fra resterne af det førhen så stolte lineskib. Der hersker imidlertid ingen tvivl om, at den lokale befolkning, således som det har været sædvane, fra tid til anden har hentet tømmer og andre nyttegenstande fra vraget.

I dag vil man kunne finde mange ting fra PRINS CHRISTIAN FREDERIK på de omkringliggende lokale samlinger. På Orlogsmuseet findes kugler og stangskud fra vraget. En besigtigelse af vraget vil afsløre, at mange af de kobberbolte, som stadig sidder fast her, med iver er blevet savet over, og man derfor kan formene, at manganen en svømmedykker har sin egen helt private souvenir hjemme i skrivebordsskuffen. I den forbindelse kan det være svært at bestemme, om denne handling har været ulovlig, idet vraget af PRINS CHRISTIAN FREDERIK har været kendt og et yndet dykkermål, længe før Loven om Historiske Vrag blev indført i 1963.

Dersom man ønsker andet end åndelig føde i forbindelse med historien om PRINS CHRISTIAN FREDERIKS sidste kamp, er dette også muligt, idet bordene i restaurant Gilleleje (på den »pæne« side af Nyhavn) efter sigende skal stamme fra tømmeret, der blev bjerget fra vraget.

LITTERATUR

Degenkolv, H.: Den Danske Flaades Skibe i sidste Aarhundrede. København 1906.
Rosendal, H.: Kampen ved Sjællands Odde, den 22. marts 1808. Fra Holbæk Amt 1908.
Schultz, J. H.: Den Danske Marine 1814-1848. København 1930.

Wandel, C. F.: Søkrigen i de dansk-norske Farvande 1807-14. København 1915.
Schou Hansen, J.: Bjergningerne fra vraget af PRINS CHRISTIAN FREDERIK. Skibshistorisk Laboratorium, manuskript u.å.

Minder fra et søslag

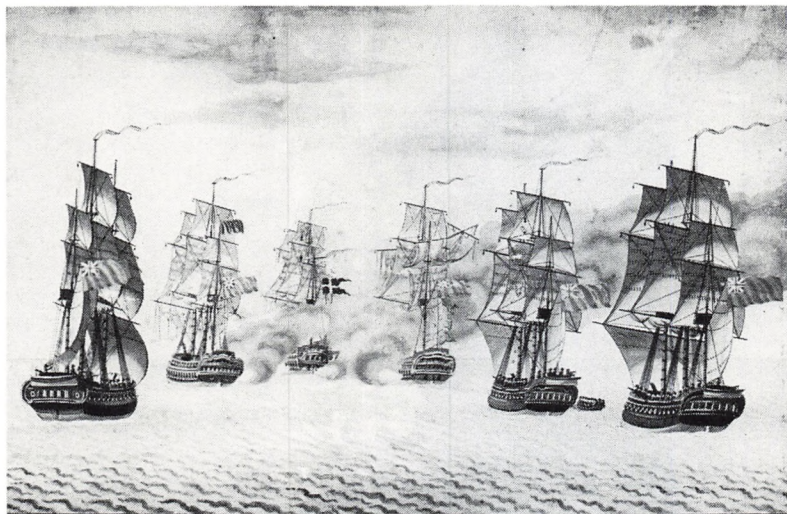
Af Jan Steen Jacobsen

Vi vil i denne artikel forsøge at koncentrere os om de folkeminder, som søslaget ved Odden og de kendte personer, der deltog, har afstedkommet.

Folkeminderne i denne sammenhæng har alle noget med helte at gøre, derfor må vi også fastholde de episoder, der gjorde de implicerede til helte i deres samtid. Mest kendt af alle er Peter Willemoes, en 25 år gammel løjtnant, der døde i søslaget ved Sj. Odde i 1808. Ja, han er faktisk så kendt, at man i dag kan høre ham omtalt som skibets kaptajn.

Peter Willemoes er født den 11. maj 1783 i Assens, søn af amtsforvalter Christian Willemoes og hustru Christiane, f. Dreyer. Han blev kadet, da han var 12 år gammel, og sekondløjtnant den 29. august 1800. Som 18-årig blev han chef for Det Gernerske Flydebatteri Nr. 1 under slaget på Reden den 2. april 1801. Her klarede han sig sammen med sit mandskab så udmærket, at selv Nelson havde bemærket denne løjtnant. Han blev på grund af sin tapre indsats, hvor han kæmpede mod Nelson's flagskib, alles yndling. Det følgende år belønnedes han med en erindringsmedalje i guld for slaget på Reden.

Efter forskellige søtogter, bl.a. et til Middelhavet 1802-03 med fregatten *ROTA*, fik han i foråret 1807 tilladelse til at gå i russisk tjeneste. Dette var dog kun af kort varighed. Da englænderne belejrede København i 1807, vendte han tilbage og nåede i september

*Orlogskibet Prins Christian Frederik, i Slag med 1^e Engelske Linie Skibe i Store Bælt
den 22^e Marts Anno 1808.*

Fig. 1. Lineskibet Prins Christian Frederik i slag med de engelske lineskibe i Storebælt den 22. marts 1808. Akvarel. Orlogsmuseet.

hovedkvarteret i Kiel, hvor kongen og kronprinsen opholdt sig. Herfra beordredes han til at lede troppetransporter fra Langeland til Lolland, hvad der, da det vrimlede med engelske skibe i Langelandsbæltet, ofte var en meget vanskelig sag. Under denne tjeneste traf han N. F. S. Grundtvig, der på dette tidspunkt var huslærer på herregården Egelykke. Grundtvig blev betaget af den unge Willemoes og skrev sidenhen flere viser om hans bedrifter, bl.a. sin kæmpevis om Willemoes i erindring om en særlig vanskelig transport, hvorfra man frygtede, at Willemoes ikke skulle vende tilbage, men hvor så hans uventede tilsynekomst på Langeland efter tre dages forløb blev modtaget med befrielse og glæde. For at lede overfarten ved Langeland modtog han gennem admiralitetskollegiet kongens anerkendelse.

Den 25. december 1807 tiltrådte han tjeneste om bord på lineskibet PRINS CHRISTIAN FREDERIK, der lige var vendt hjem efter et kryds i Østersøen. Den 3. januar 1808 afsejlede skibet fra Københavns Red

*Fig. 2. Peter Willemoes
(1783-1808). Em. Bæ-
rentzen lith.*

for at konvojere handelsskibe til Norge. Den 10. marts afgår skibet atter mod syd og ankrer op ved Helsingør. En del af besætningen (ca. 200 mand) udskiftedes på grund af sygdom og erstattes af uerfarne søfolk. Skibet afgår den 21. marts mod Storebælt med en besætning på 576 mand. Kaptajn Jessen havde da fået ordre til at gå til Storebælt for at angribe et engelsk fartøj, da man stod over for en større transport af spanske soldater fra Fyn til Sjælland.

En kontraordre blev udsendt, da en engelsk liniestyrke var blevet rapporteret i Kattegat, men nåede ikke frem. Den følgende dag søgte Jessen at udmanøvrere 2 engelske fregatter i Storebælts nordlige del. På højde med Sj. Rev observeredes endnu en fregat og noget senere 2 engelske linieskibe kommende nordfra.

Ved mørkets frembrud var kampen uundgåelig. Efter 1½ times

kamp måtte englænderne sakke agterud for at reparere. Situationen var dog således, at Jessen besluttede at sætte skibet på land. Kampen fortsattes stadig fra dansk side med stor kraft, indtil skibet ved 22-tiden tog grunden ud for Odden Kirke, hvorefter Jessen gav ordre til at stryge flaget.

Blandt de 129 sårede og 63 døde var Peter Willemoes. Han var blevet ramt af en kanonkugle, da han trådte op på en kanon for at se over rælingen efter fjenden. Kuglen borttog en del af hans hjerneskal, og han døde kort efter.

Om aftenen den 23. stak englænderne ild til skibet, og kl. ca. 22 sprang det i luften. Forinden var alle overlevende taget om bord i de engelske skibe. Den 7. april begravedes de ilanddrevne lig, heriblandt Willemoes på Odden kirkegård.

Kaptajn Jessen må i denne artikel være vor næste helt. Han var kendt som en ædel og velrenommeret mand i marinen. Han er født den 10. juli 1764 i Fredensborg, søn af etatsråd og kæmner ved Øresunds toldkammer, Nikolaj Jacob Jessen og hustru Marie Christine, f. Jacobi, gift den 27. april 1794 med Anna Margrethe Erichsen.

Efter en alsidig uddannelse som søofficer, hvorunder han i 2 år sejlede som styrmand på en Vestindienfarer, blev han skoleofficer på søkadetakademiet. 1800-01 var han chef om bord på briggen LOUGEN i Vestindien, hvor han den 3. marts 1801 var i kamp med 2 engelske fregatter ved Fugleklippen, St. Thomas. Jessen gav ved kampens begyndelse DEN ÅRVÅGNE ordre til at gå til St. Croix. Selv styrede han mod St. Thomas fulgt af begge fregatter. Da landbatteriet begyndte at skyde, afbrød de engelske fregatter kampen og vendte sig mod DEN ÅRVÅGNE, der imidlertid havde fået så meget forspring, at den ikke kunne indhentes.

Ved hjemkomsten til Danmark fik Jessen overrakt en æressabel af kongen, samt et års ekstra gage. Ved kgl. resolution af 30/4-1802 blev der præget en medalje, der blev givet til alle, der havde udmærket sig i kampen den 3/3-1801.

Jessens virksomhed er lang og utrolig, men her vil vi nøjes med at berøre højdepunkterne. I 1807-08 er han chef for orlogsskibet PRINS CHRISTIAN FREDERIK, et helt nyt linieskib, der i 1806 havde gennemgået sin første prøvesejlads, hvor Jessen bl.a. var meddommer til

Fig. 3. Kaptajn Jessen, chef om bord på lineskibet Prins Christian Frederik i søslaget ved Sj. Odde 1808. Em. Bærentzen lith. efter maleri af Gröger.

bedømmelse af skibets kvaliteter. PRINS CHRISTIAN FREDERIK var først i Norge, derefter i Østersøen. Den 22/3-1808 ødelægges skibet efter en heltemodig kamp mod en overlegen engelsk styrke ved Sj. Odde. Jessen kom i engelsk fangenskab i Göteborg, men blev allerede samme år udvekslet og kom hjem til Danmark. I 1813 er han atter i kamp mod englænderne som chef for kanonbådsflotillen i Sundet ved Helsingborg. Herefter følger en årrække med opgaver på Vestindien. Den 1/6-1822 bliver han udnævnt til kommandant på St. Thomas, og fra 8/9 samme år udnævnt til guvernør på St. Thomas, hvor han døde allerede et halvt år efter.

Det var naturligtvis ikke kun Willemoes og Jessen, der var tidens store helte. Der var mange flere, men det er dem, der huskes ved navn i almindelighed. Diverse besætninger på flådens skibe erindres med samme storhed, men omtales sjældent som enkeltpersoner.

En artikel af P. F. Giødesen i Illustreret Tidende 1883, skrevet i anledning af 100-årsdagen for Willemoes' fødsel lyder:

»Det er en Nations dyrebare Pligt at mindes sine fortjente Mænd. Hvad der engang var Tidens store Begivenhed, hvad der bragte Folkets Hjerter til at slaa raskere, hvad der levede i hver Tanke og boede paa hver Læbe, kort, det hvorfor Nationen aandede og levede, da det skete, lægger Tiden Slør paa Slør henover, saa at Nutiden neppe kjender, blot de store Omrids deraf. Drages Mindet derom tilfældigt frem, da ligger det dog kun for os som et afsjælet Legeme, indsvøbt i Forglemmelsens Liglagen; Øjet glider næsten tankeløst hen over den uformelige Skikkelse, ubestemte Forestillinger om at

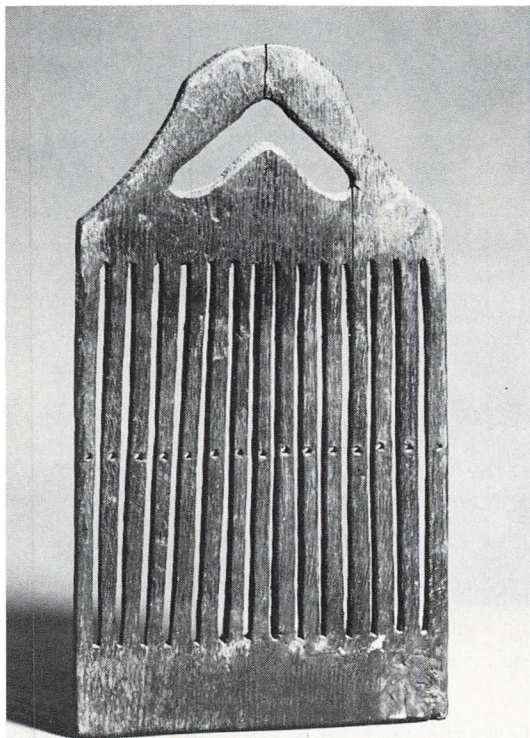
Fig. 4. Interiør fra Stenstrup Museums særudstilling 1982 om søslaget ved Sj. Odde i 1808. Forskellige tømmerstykker fra vraket, hvoraf nogle har været genanvendt til bl.a. portoverligger. Linieskibets klokke med istøbt årstal 1793 brugtes i mange år som madklokke på Ellingegaard, indtil den i 1913 kom til museet. Henning Skov fot. 1982.

her gjemmes noget Stort, svæve forbi os for atter at forsvinde. Og dog er det Indtrykket af disse mange, men uklare Minder, der mere end maaske noget Andet binder os sammen til et Folk. Bevidstheden om, at Danske have udrettet store Gjæringer, det være sig for Aarhundreder siden eller i den nyeste Tid, det være sig som Krigere, Videnskabsmænd, Haandværkere, Digtere eller Kunstnere, det være sig at de drog Udlandets Opmærksomhed paa sig og bragte Hæder

*Fig. 5. Chatol udført af
vragrester fra linieskibet.
Stammer fra gård i
Overby, Sj. Odde.
Stenstrup Museum.
Henning Skov fot.*

Fig. 6. Vævespjæld til at væve hosebånd på. Udført af træ fra lineskibet. Stammer fra gård i Stenstrup. Egnens beboere kaldte et vævespjæld for en prinsevæv, når den var fremstillet af træ fra Prins Christian Frederik. Stenstrup Museum. Henning Skov fot.

over Danmarks Navn eller at deres Gjerning kun kjendtes indenfor Landets Grændser – Bevidstheden herom vækker, selv om den kun er svag, Stolthed og Glæde hos os over at høre til et Folk, der frembragte slige Mænd. Intet styrker derfor maaske i højere Grad Kjærligheden til Fædrelandet end Mindet om vore fortjente Mænd. ... Gid dette Minde maa have vakt en stolt Følelse over, at han og de andre Helte fra Kongedybet og »Prinds Christian« vare danske; thi først da ere de mindede paa rette Maade. De fordrede kun Ét: at maatte kæmpe og dø med Ære for Fædrelandet; men de haabede tilvisse ogsaa, at denne samme Aand altid maatte leve i Nationen, ellers var jo deres og Tusinders Liv før dem ofrede omsonst.»

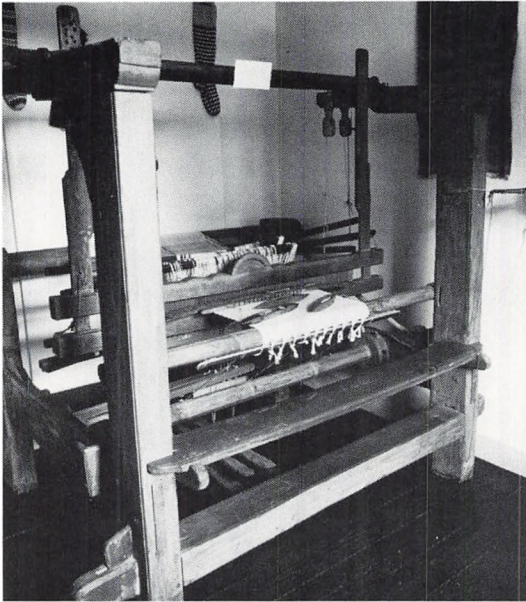

Fig. 7. Væv lavet af træ fra lineskibet. Oprindelig indkommet til Odsberreds Museum, Nykøbing Sj. afd., fra en familie i Sejstrup, men i 1982 overdraget som gave til Stenstrup Museum i anledning af museets 75 års jubilæum. Henning Skov fot.

Citaterne taler for sig selv om nationalfølelsen i slutningen af det 19. århundrede.

Stenstrup Museum arrangerede i 1982 en særudstilling om søslaget ved Sj. Odde 1808, belyst med bl.a. vraggods og forarbejdede vragdele.

Nu er det jo ikke en enestående foreteelse at genanvende strandingsgods. Det kendes fra alle afsidesliggende egne af landet med beliggenhed ved havet – Sj. Odde ikke mindst med sin langstrakte odde, der kan noteres for adskillige strandinger. Men når der er tale om vraggods fra lineskibet, er det en helt anden sag. Det er, som om man kommer lidt tættere på begivenhederne. Man kan sige, det er »tavse« vidner til forfædrenes trængsler og bedrifter.

Folkeminderne bliver bearbejdet med mellemrum op i tiden. Den sidst modtagne genstand på museet i Stenstrup er et mærlespiger, der oprindeligt var en kølbolt fra lineskibet. Museet modtog den så sent

som den 1/7-1982 fra en fisker, bosiddende i Yderby. Han havde købt den af en matros i 1937 for nogle bajere og en flaske brændevin. I 1938 blev den omdannet hos en smed i Havnebyen til et mærlespiger, og fandt herefter sin anvendelse om bord på fiskekutteren ODIN af Sj. Odde. Fiskeren brugte den, når der sprang en kordel på snurrevoddet, og en ny skulle lægges i. Denne anvendelse stod på fra 1938-1953, herefter er den blevet monteret på et stykke egetræ, formodentlig fra lineskibet PRINS CHRISTIAN FREDERIK og i fortsættelse af fiskerens veneration for den oprindelige kølbolt, var det naturligt at overdrage den til museets samling.

Ofte har museet fået tilbud eller orientering om, at den og den har noget, der er lavet af træ fra lineskibet. Det være sig en landejendom, hvorom det siges, at nogle af spærene i deres gamle lade er udført af træ fra skibet. Det er da også påfaldende, at et par af spærene skiller sig tydeligt ud fra de andre og ligner alt det andet, vi kender, der er modtaget med samme forklaring. Skeptikerne klør sig under hagen og siger eftertænksomt: »Gad vide, hvor mange skibe, vi egentlig kan bygge, hvis vi samlede alle de vragrester, der henføres til lineskibet PRINS CHRISTIAN FREDERIK.«

Kritikken er forståelig, når man sammenholder den med vanskelighederne med at dokumentere genstandene, men fordi vi ikke har en i gængs forstand holdbar dokumentation, så har vi ofte oplysninger, vi sjældent kan modbevise. Det er især, når oplysningerne vandrer gennem flere led i familien, f.eks. når et oldebarn med selvfølgelighed viderebringer oplysninger, vedkommende selv har fået af bedsteforældre o.s.v. Naturligvis er det vigtigt at tro på disse beretninger, men det kunne være ønskeligt, om museet en dag blev i stand til på den ene eller anden videnskabelige måde at kunne godtgøre, om det rent faktisk forholder sig, som vi tror.

Med vragfredningsloven er ringen sluttet om vore folkeminder i denne sammenhæng.

Uddrag af vragloven: § 1. Genstande, herunder vrag, der findes på havbunden i danske farvande, og som må antages at være gået tabt for til enhver tid mere end 150 år siden, tilhører staten, medmindre nogen godtgør sin ret som ejer.

Alle spørgsmål m.v. vedr. vragfund og lignende på havbunden

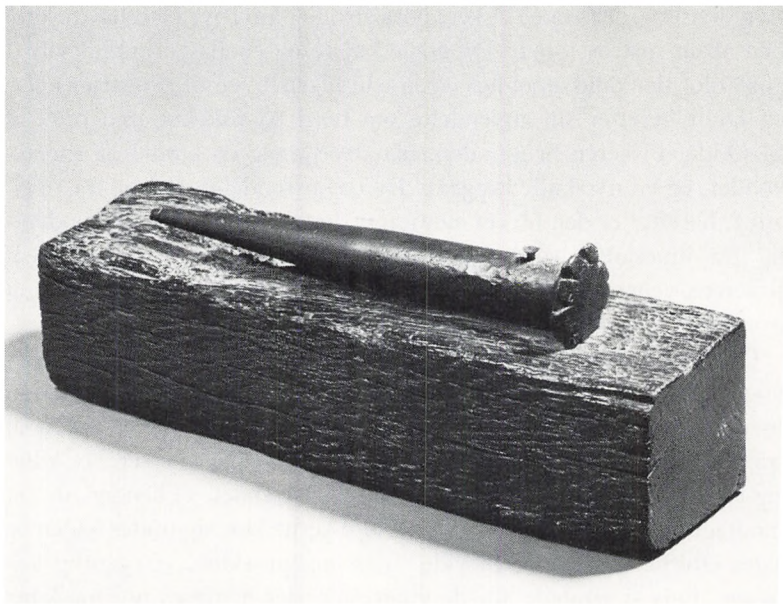

Fig. 8. Mærlespiger monteret på egetræ formodentlig fra linesskibet. Mærlespigret er lavet af en kølbolt, der oprindeligt var placeret i kølsvinet på linesskibet Prins Christian Frederik. Stenstrup Museum. Henning Skov fot.

rettes til Nationalmuseets skibshistoriske Laboratorium, Vikingeskibshallen.

Vi har tidligere omtalt Grundtvigs møde med Willemoes, da han var huslærer på herregården Egelykke. I 1808 efter slaget ved Sj. Odde dukker han atter frem, hvor han opfordres af sin fætter og ungdomsven Lorentz Friberg (f. 1781 – d. 1814), Egebjerg, senere Anneberg, til at forfatte teksten til en mindestøtte, han ville rejse på Odden kirkegård over dem, der kæmpede om bord på orlogsskibet PRINS CHRISTIAN FREDERIK. Resultatet af Grundtvigs arbejde med teksten har uden tvivl gjort sit til, at de lokale med en enkel og klar tekst siden hen har bevaret mindet om netop denne begivenhed. Indskriften lyder i al sin enkelthed:

Orlogsskibet »PRINS CHRISTIAN«, ført af den kække Jessen, kæmpede ved Oddens kyst den 22. marts 1808 i 3 timer mod to engelske linieskibe og tre fregatter. Willemoes, Kongedybets helt, Dahlerup og Soland med 69 af menige mænd faldt; Rothe, Top, Ferry, Tostrup og 132 menige mænd såredes. Vraget blev erobret, men Danmarks søhæder stadfæstedes.

De Snækker mødtes i Kveld på Hav,
Og Luften begyndte at gløde;
De leged' alt over den åbne Grav,
Og Bølgerne gjordes så røde.

Her er jeg sat til en Bautasteen,
At vidne for Slægter i Norden:
Danske de vare, hvis møre Been
Under mig smuldre i Jorden;
Danske af tunge, af Æt og af Id
Thi skal de nævnes i løbende Tid
Fædrenes værdige Sønner.

I Odden sogn viser det sig, at man rent faktisk har haft sin egen beretning tilbage til 1810. Det er en vise digtet af de menige ombordværende på linieskibet PRINS CHRISTIAN FREDERIK, der efter søslaget kom i engelsk fangenskab om bord på fangeskibet BAHAMA ud for Chatham i England. Vi ved ikke digterens navn eller navne, men vi ved hvem, der har hjembragt visen til Sj. Odde. Det var Odboen Mads Jeppesen, Overby, der deltog i slaget. Han kom nemlig om bord i Helsingør, da $\frac{1}{3}$ af besætningen blev udskiftet på grund af sygdom, den 15/3-1808. Han er blandt de fanger, der forlader Chatham den 7/2-1810 og endelig udskrives af sørullen den 26/2-1810. Så sent som i 1914 vidste man god besked med hans deltagelse i slaget, for da synges visen af bl.a. en person, vi kender ved navn; det var den 88-årige Odbo Anders Olesen. Præsten i Odden Kirke, Christian Krarup, skrev senere visen ned i 1916.

Hvad var der så sket med visen fra Mads Jeppesen tilbage til 1810. Indtil for kort tid siden var vi af den opfattelse, at Mads Jeppesen

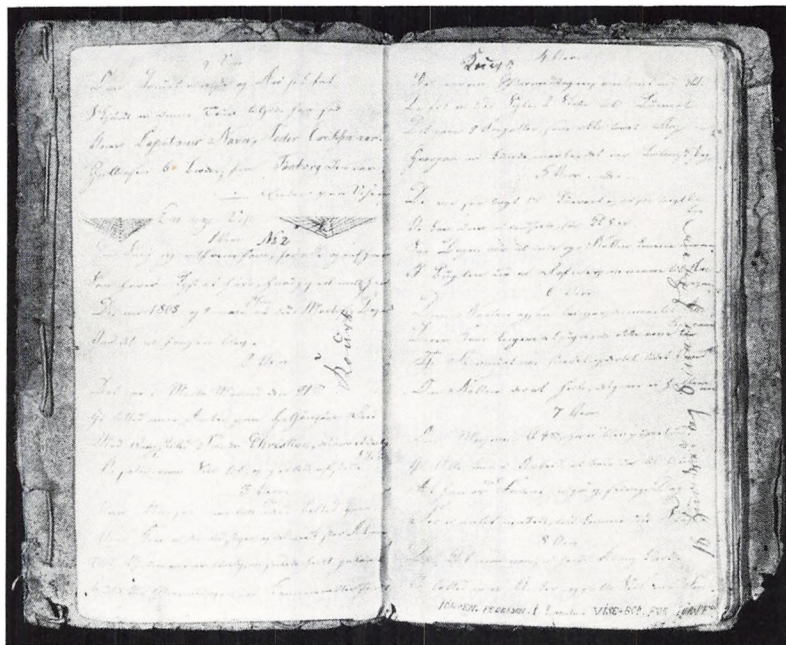

Fig. 9. Visebog fra 1847. Har tilhørt Jørgen Petersen, Lumsås. Bogen indeholder den hidtil eldst kendte nedskrevne vise om søslaget ved Sj. Odde, digtet om bord i det engelske fangeskib Babama. Stenstrup Museum. Henning Skov fot.

simpelt hen havde lært den fra sig ved at afsynge den ved givne lejligheder, og at det var den mundtlige overlevering, der blev skrevet ned i Odden præstegård i 1916, og at vi på den måde altid ville få vanskeligt ved at dokumentere den på vanlig saglig vis.

Ved tilfældighedernes spil er museet kommet i besiddelse af en håndskreven visebog fra 1847, tilhørende Jørgen Petersen, Lumsås, tillige med en anden afskrift af samme vise fra 1857, tilhørende Kristian Petersen, Holmstrup. Med dette materiale kommer vi tilbage til perioden, hvor Mads Jeppesen stadig lever. Han døde nemlig først som aftægtsmand i Overby, den 13. maj 1849, ca. 75 år gammel.

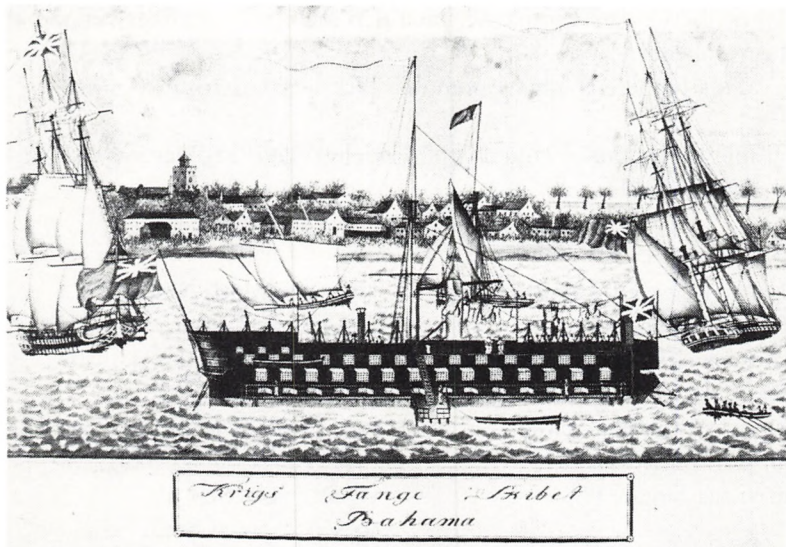

Fig. 10. Fangeskibet Babama. Akvarel. Krigsfangerne fra lineskibet Prins Christian Frederik førtes med de engelske skibe til Göteborg, hvorfra de hårdest sårede blev hjemsendt til Danmark. Resten, 371 mand, blev om bord i de tre transportskibe Rebecca, Sally og Melbourne sendt til England, hvor de blev anbragt i prisonskibet Babama, mens officererne blev sendt til Reading. Orlogsmuseet.

Vi kan naturligvis ikke fastslå, at Jørgen Petersen, Lumsås, har nedskrevet visen efter Mads Jeppesen i 1847, men det synes dog at være ganske nærliggende at antage. Jørgen Petersens afskrivning af visen er i øvrigt den længste version på 28 vers, hvor flere andre udgaver er på 24 og derunder. Med Jørgen Petersens, Lumsås, nedskrevne vise har vi sandsynligvis en direkte forbindelse til øjenvidnerne af vort søslag fra den menige besætning om bord. Det vil sige med de forbehold, man kan tillægge over for en digters frihed, har vi nu suppleret kaptajn Jessens rapport underskrevet i Göteborg, den 10. april 1808 og sec.ltn. Dahlerups meddelte beskrivelse om

linieskibets sidste kampagne, med den menige besætnings version af begivenhederne.

Mads Jeppesens udgave som den blev husket i 1914:

»Linjeskibet PRINS CHRISTIANS Endeligt den 22. Marts 1808 ved Sjællands Odde.

1.

En Sang jeg vil fremføre
for alle og enhver,
som haver Lyst at høre,
hvad jeg vil melde her:
I Aaret 1808 man skrev
alt udi Marti Maaned,
at vi saa fangne blev.

2.

Det var i Marti Maaned
den én og tyvende,
vi letted vore Ankre
paa Helsingørs Rhed;
med Rangskibet »Prins Christian«
– det var et dejligt Skib –
vi satte vore Sejl til
og sejled saa af Sted.

3.

Vor Ordre saa mon lyde,
vi skal ad Beltet gaa.
Vor Kurs vi dertil satte
og dét med stor Attraa,
thi Vinden var os føjelig,
vi sejled helt galant,
indtil om Eftermiddagen
vi Kammerater fandt.

4.

Det var alt over Middag
omtrent ved Klokken ét,
at vi fik udi Sigte
to Skibe til Luvart.
Det vare to Fregatter,
som ikke toned' Flag,
hvoraf vi kunde fatte,
det var britannisk Pak.

5.

De var saa langt til Luvart,
og vi saa langt i Læ,
vi kan dem ej indsejle,
før Klokken otte blev,
saa Dagen var til Ende,
og Natten komme maa,
paa Bugten ud af Refsnæs
vi maa til Ankers gaa.

6.

Dem Natten ogsaa trænger:
de maa til Ankers gaa,
de turde ikke vove
deres Kurs læng're at staa.
Thi Farvandet var snævert
og dertil lidet Vand –
ved Nattetid at sejle
det gaar her ikke an.

7.

Den Morgen Klokken fire
hos os blev purret ud;
vi alle kom i Arbejd
og bade saa til Gud,
at Han vil os forlene
en god og sejrrig Dag,
thi vi ej andet ventede
end komme udi Slag.

9.

Vi straks til ham da vendte,
og det gik med en Fart;
da vi til ham mon komme,
ved Klokken to det var.
Saa fik vi udi Sigte
to svære Rangskibe,
saa vi er vel omringede
af fem i Tallet her.

11.

Vor Chef han hurtig raaber
til Overkanonér:
»De agterste Kanoner
I bakse maa paa Sted,
som vi nu sér ret agter ud,
at vi ham træffe kan,
thi tvende svære Rangskibe
er udi vort Kølvand!«

8.

Da Klokken seks mon være,
vi havde alting klart;
vi letted vore Ankre
og satte Sejl med Fart.
Vi agtede at sejle
til den, som laa i Læ;
imidlertid saa fik vi
den tredie at sé.

10.

Det var nu sént om Aftenen
vi saa omringet var
alt udaf tre Fregatter
og tvende Rangskibe.
Vi kan dem ej undvige,
men maa nu gaa i Slag,
hvorfor vi straks ophejste
vor Vimpel og vort Flag.

12.

Det var i Marti Maaned
den tyvende og to
om Aft'nen Klokken otte,
vi Bud til ham lod gaa
af vore to Kanoner,
som agter viste ud,
at vi var vel belavede
med Kugler og med Skraa.

13.

De maa deres Kurs forandre
og det alt med en Fart;
vi fik dem paa vor Side,
vi havde alting klart.
Saa tog de til at fyre
fra begge Sider af,
saa det var just at høre
ret som et Tordenbrag.

15.

Vor Chef han lod udraabe:
»Hurra! Hurra! Hurra!
Hurra for vores Konge
og for vort Fødeland!
Hurra for Officerer,
som inden Borde er,
dernæst for hver en Krigsmand,
som Fødeland har kær!«

17.

Nu Skibet var saa rent forskudt,
at vi ej styre kan;
saa fik vi megen Skade,
og der faldt mange Mand,
som jeg nu vil opregne
udi et andet Vers –
ja, der blev mange døde
og mange flere kvæst.

14.

Da vi nu havde fyret
vore to brede Lag,
han agter ud os bakker, –
paa ny vi gjorde klar.
Og da vi færdig vare,
vi raabte alle Mand:
Hurra!Hurra! tre Gange
for Kong' og Fødeland.

16.

Da vi nu havde fyret,
vi samles snart igen;
vi fik dem paa vor Side,
og agter ud var én.
Saa fik vi megen Skade
paa Rigning og paa Sejl;
vort Skib det kan ej styre,
thi Roret det slog Fejl. –

18.

Vor Chef han hedder Jessen
– det var en tapper Helt –
og dertil Kaptajn Rothe,
som stred i samme Felt.
De øvrige Officerer,
som slog med Heltemod,
indtil at de segned
paa Stedet, hvor de stod.

19.

Af vore Officerer
i Slaget tre der faldt,
og tre er blevne kvæstede, –
ja, det er seks i alt.
Af Mandskabet var faldne
tre og tresindstyve Mand,
fire og firsindstyve kvæstet, –
jeg sige vil for sandt.

21.

Da Chefen nu mon komme
med Kaarden i sin Haand
og vilde den levere
til Pris'kaptajnen som
os haver overvundet
og var hos os om Bord,
han straks da monne svare:
»Du slog med Heltemod!«

23.

Det var i Marti Maaned
den tyvende og to
»Prins Christian« fik Ende
om Natten Klokken to:
De lode den antænde
ind under Batteri, –
saa vared det ej længe,
før alting var forbi.

20.

En Pris'kaptajn mon komme
da straks til os om Bord;
en Del, som Vagt skal holde,
dér ogsaa med ham for.
»Nu er vi overmandet!«
det nu bekendes maa;
vor Chef han tog sin Kaarde
og vilde den levere.

22.

»Du kan den selv beholde
for Dig og for Dit Land,
thi det er til et Vidne,
at Du stred som en Mand.
Du den ej vilde sælge
for Penge eller Guld,
men mandelig beviste
Dit Land at være huld!«

24.

Nu er vi overvundet,
– det nu bekendes maa –
men vi er vel fornøjet
at Gud det saa lod gaa.
Thi Fjenden skal ej rose
af Sejren, som han vandt, –
den kom ham ej til Nytte,
af Ilden den forsvandt.–«

LITTERATUR

- C. W. Jessens rapport om søslaget ved Sj. Odde
– 27/4 1808.
- Dahlerups beskrivelse af lineskibet Prins Christian Frederiks sidste kampagne. Arkiv for Søværnen 1839 og 40.
- En vise på 28 vers digtet af besætningen fra lineskibet Prins Christian Frederik om bord i det engelske fangeskib Bahama ud for den engelske kyst ved Chatham 1808-10. Nedskrevet i visebog af Jørgen Petersen i Lumsås 1847. Stenstrup Museum.
- Dansk Folkekalender for 1843. F. Schiern: Spanien i Danmark, side 14 ff. M.....n: Lineskibet Prins Christians Kamp og Undergang, side 187 ff.
- Illustreret Tidende Nr. 1232, 24de Bind, 1883.
P. F. Giødesen: Peter Willemoes 1783-1883.
- T. A. Topsøe Jensen: Lineskibet Prins Christian Frederiks kamp ved Sj. Odde, 22. marts 1808. Tidsskrift for Søværnen 1933.
- Tage Boye: Kampen ved Sj. Odde, 22. marts 1808. Udarbejdet i 1969 på Søværnets Artilleriskole, Sj. Odde.
- H. F. Kiær: Rulle over Prins Christian Frederiks besætning 1808. Tidsskrift for Søværnen 1958.
- Stenstrup Museums protokoller over modtagne museumsgenstande.
- Tage Christiansen (red.): Det Skønne Odsherred 1948, side 26 f.
- Optegnelser i anledning af hundredårsdagen for F. W. Trojel Fribergs fødsel. 1810-1910. København 1930.
- T. A. Topsøe-Jensen og Emil Marquard: Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932. Første bind 1935, side 666. Andet bind 1935, side 707.
- Palle Lauring: Odden Kirke. Her skete det. 1. Sjælland. 1966, side 160 ff.

Et udvalg af litteratur om Holbæk Amt 1981

Af *Ellen Frydendahl*

Amtet i Almindelighed

- Billedårbogen, Som vi så det. -'81. Af Chr. Mikkelsen, Søren Holmberg og Peter Andersen. 54 sider, ill.
Lokale pressefotos fra Nordvestsjælland.
- Birkedal Nielsen, Jørgen: Vestsjællands amtskommunes regionplan 1980-91. (Byplan årg. 32, nr. 2, 1980, side 44-45, ill.).
- Broby-Johansen, R.: Med Broby i Vest- og Syd-Sjælland: fra Kalundborg til Vordingborg. 1980. 112 sider, ill.
Kunstvejviser.
- Danmarks kirker. Nationalmuseet, 1933-
Under udgivelse:
Bd. 4: Holbæk Amt. Ved Marie-Louise Jørgensen og Hugo Johannsen. – bd., ill.
Udkommet er:
1. bd., 1. hft.: Indledning, arkivalier, fagordbog, forkortelser. 1979. 55 sider.
Indledning på dansk og engelsk.
1. bd., 2. hft.: Butterup, N. Jernløse, Kvanløse, S. Jernløse. 1979. Side 60-159.
1. bd., 3. hft.: Søstrup, S. Asmindrup, Grandløse, Tølløse. 1979. Side 162-244.
1. bd., 4. hft.: Ågerup, Kirke Eskilstrup, Soderup, Store Taastrup. 1980. Side 246-343.
1. bd., 5. hft.: Ugerløse, Undløse, Søndersted, Niløse. 1981. side 346-431.
1. bd., 6. hft.: Tersløse, Udby, Stenlille, Hørby. 1981. side 434-524.
- Fra Vestsjællands museer. Udgivet af Vestsjællands Amtsmuseumsråd. Red.: Ole Strandgaard. 1981. 84 sider, ill.
- Funder, Lise: Kunsten i Vestsjællands Amt. (Fra Vestsjællands museer 1981, side 5-32, ill.).
Kunstnere i Vestsjælland gennem tiderne.

- Herregårdsliv. Beretninger fra århundredskiftet. Red. af Ole Højrup. Nationalmuseet, 1980-
 Bd. 2: Karle, piger og daglejere. 1981. 216 sider, ill.
 Heri skildringer fra Egemark, Iløbygaard og Lerchenborg.
 Bd. 3: Stald- og havefolk. 1981. 215 sider, ill.
 Heri skildringer fra Lerchenborg, Knabstrup og Ågård.
 Bd. 4: Skovfolk og skytte. 1981. 224 sider, ill.
 Heri skildringer fra Løvenborg og Dragsholm.
- Jørgensen, Bent: Dansk stednavneleksikon.
 Øerne øst for Storebælt. 1981. 142 sider.
- Miljøministeriet: Miljøministeriets godkendelse af regionplan 1980-1991 for Vestsjællands amtskommune. 1981. 27, 124 sider.
- Statistik. Vestsjællands amtskommune. November 1981. XVI, 130 sider, ill. Årlig eller hvert 2. år.
- Saabye, Marianne: Kunstlivet i Vestsjællands Amt. (Fra Vestsjællands museer 1981, side 33-54, ill.).

Enkelte lokaliteter

Asnæs (Odsberred)

- Ebbesen, Klaus: Bronzealderens offerfund af flintredskaber. (Fra Holbæk Amt 1981, side 7-20, ill.). Litt. henvisninger.
 Heri om offerfund fra yngre bronzealder i Asnæs Åsevang.
- Hauschild, Kirsten og Jørgensen, Lars: En ældre romersk jernalders gravplads i Asnæs, Odsherred. (Fra Holbæk Amt 1981, side 21-32, ill.). Litt. henvisninger.
 Udgravning i Asnæs 1980 (ved gymnasiet).
- Holm, Lise: To gravanlæg fra yngre stenalder. (Museet for Holbæk og Omegn, årsberetning 1980, side 32-47, ill.). Litt. henvisninger.
 Hellekiste og jættestue udgravet ved Asnæs 1980.
- Menneskeskeletterne fra Asnæs-gravpladsen.
 I: Sellevold, Berit: Køn, alder og arvelige træk. (Fra Holbæk Amt 1981, side 33-38).
 II: Bennike, Pia: Sygdomsforhold. (Fra Holbæk Amt 1981, side 39-46, ill.).
 Ældre romersk jernalder. Udgravning i Asnæs 1980 (ved gymnasiet).

Aunsøgård

- Ganshorn, Jørgen: Aunsøgård og Aunsø kirke. Bygningshistorie og sammenhæng. (Fra Holbæk Amt 1981, side 47-66, ill.). Litt. henvisninger.

Dragsholm

Schou Jørgensen, Mogens: Husurnen fra Dragsholm. (Museet for Holbæk og Omegn, årsberetning 1980, side 48-58, ill.). Litt.henvisninger.
Yngre bronzealder.

Gåsetofte (Raklev sogn)

Ebbesen, Klaus: Bronzealderens offerfund af flintredskaber. (Fra Holbæk Amt 1981, side 7-20, ill.). Litt.henvisninger.
Heri om offerfund fra yngre bronzealder i Gåsetofte.

Holbæk

Kapel ved Tveje Merløse Kirke. Af arkitekter M.A.A. Karl Sørensen og Leif Bahn. (Tegl årg. 84, nr. 4, 1981, side 227-228, ill.).

Konkurrence om udvidelse af Holbæk Bibliotek. (Arkitekten årg. 83, nr. 16, 1981, side 349-355, ill.).

Museet for Holbæk og Omegn: Årsberetning 1980. Holbæk, 1981. 76 sider, ill.

Olsen, K. Henning: To kister og et spejl. (Museet for Holbæk og Omegn, årsberetning 1980, side 66-72, ill.).

To standkister og et rokokospejl på Holbæk Museum.

SUP 81. Slotsmarksskolens Undervisnings Projekt 1981. 91 sider, ill.

Udgivet i anledning af skolens 25 års fødselsdag 1981.

Thomsen, Albert: Holbæk Købstads Historie. Udgivet af Holbæk Byraad 1936-42. Genoptrykt 1981. 863 sider, ill.

Østergaard Christensen, J. L.: Lidt om Marie Bangs Holbæk-billeder. (Museet for Holbæk og Omegn, årsberetning 1980, side 59-65, ill.). Litt.henvisninger.
Malerier fra 1800-tallet i Holbæk Museum.

Høng

Høyem, Tom: Et grundtvigsk gymnasium. (Højskolebladet årg. 106, nr. 35, 1981, side 571-573, ill.).

Kalundborg

70 år med skibsbyggeri og godt håndværk. (Jul i Kalundborg 1981, side 30-32, ill.).

Henrik Lunds bådebyggeri.

Bokkenheuser, Knud: Kalundborg Apotek gennem 300 år. (Jul i Kalundborg 1981, side 11-13, ill.).

Uddrag af Knud Bokkenheusers artikel i Kalundborgs Avis' jubilæumsnummer 1932.

Bruun Olsen, Palle: I anledning af et 100-års jubilæum. (Jul i Kalundborg 1981, side 14-15, ill.).

Om marskandiser Søren Christensen.

Da Kalundborg brændte – og øboerne flygtede. Uddrag af Kallundborg Avis for 80 år siden. (Jul i Kalundborg 1981, side 26-28, ill.).

Storbranden 1902.

Gottlob, Henry: Historien om et gammelt hotel. (Jul i Kalundborg 1981, side 8-10, ill.).

Hotel Postgården.

Høybye Christiansen, Axel: Lidt om de gode gamle dage. (Jul i Kalundborg 1981, side 20-21, ill.).

Fra Kalundborgegnen omkring århundredskiftet.

Jul i Kalundborg og Omegn 1981. 36 sider, ill.

Svarstad, Christianne Undset: Sigrid Undset – Danmark og Kalundborg. (Jul i Kalundborg 1981, side 3-5, ill.).

Undset, Sigrid: Havene. (Jul i Kalundborg 1981, side 18-19, ill.).

Om gamle haver i Kalundborg. Som illustration: egen tegning af morfaderens have.

Waagepetersen, Chr.: Et par billeder fra Kalundborg. (Fra Vestsjællands museer 1981, side 70-74, ill.).

Malerier og en tegning i Kalundborg Museum.

Klint

Sørensen, Kurt: Klint. En historisk oversigt. 1981. 16 sider, ill.

Knabstrup

Ahlefeldt-Laurvig, Jørgen: Knabstrup keramik. (Fra Holbæk Amt 1981, side 87-98, ill.).

Knabstrup Teglværks keramiske produktion.

Lammefjorden

Strandgaard, Kirsten: Stor og ukjendt Fisk i Lammefjorden. (Fra Vestsjællands museer 1981, side 55-60, ill.).

Grindehval strandet i Lammefjorden ved Høve 1863.

Lerchenborg

Landsarkivet for Sjælland: Godsarkiver. (Registratur).

Lerchenborg. 1981. 83 sider.

Nakke

Sørensen, Kurt: Nakke – den glemte by. 1981. 12 sider, ill.

Nykøbing Sjælland

Ravn, Jørgen: Nogle erindringer fra modstandsbevægelsen i Nykøbing Sjælland. 1981. 12 sider.

Næsbølm

Sørensen, Kurt: Borgene ved Nygård. Tegninger af Jens Buch. 1981. 12 sider, ill.

Refsnæs

Michelsen, Birgit: En sommer på Quisisana. Poesibogsminder fra 1895. (Jul i Kalundborg 1981, side 6-7, ill.).

Om det daværende kursted Quisisana på Refsnæs.

Rørvig

Sørensen, Kurt: Turisterne – dengang. 1981. 14 sider, ill.

Sejerø

Nielsen-Edsberg, Elly: En epoke i Lindehovedets historie. (Jul i Kalundborg 1981, side 16-17, ill.).

Om livet i en smedie på Sejerø omkring århundredskiftet.

Skipinge

Frederiksen, Erik: Redegørelser for bevarende lokalplan nr. 27, Skipinge landsby, Dragsholm kommune. Af Erik Frederiksen, Kirsten Kroner og Jan Albrechtsen. 1981. 60 blade, ill.

Bygningsregistrant i forbindelse med bevarende lokalplan.

Stenstrup

Jacobsen, Jan Steen: Stenstrup Museum 75 år. (Fra Vestsjællands museer 1981, side 61-67, ill.). Litt.henvisninger.

Søstrup

Søstrup spirer. Historien om en landsby. Af Claus Rosenkilde m.fl. 1981. 51 sider, ill. Litt.henvisninger.

Byplanrapport udarbejdet af studerende ved Danmarks tekniske Højskole. Maskinskrevet.

Tissø

Bennike, Pia: Et hoved kortere. Pia Bennike, Jørgen Christoffersen. (Skalk 1981, nr. 3, side 10-13, ill.).

Fund af 2 halshuggede i grave fra vikingetiden ved Tissø.

Ubby

Hansen, Helene: Nybyggerne på Ubby Præstegårdsjord omkring 1905. (Jul i Kalundborg 1981, side 22-23, ill.).

Vesterbygård

Poulsen, Mogens: En statsminister, en biskop samt en hofjægmester på Vesterbygård. (Jul i Kalundborg 1981, side 24-25, ill.).
Familien Fonnesbech-Wulff.

Vipperød

Frandsen, N. H.: Mordbrand, hjul og stejle. (Fra Holbæk Amt 1981, side 67-86, ill.).
Litt.henvisninger.
Retssagen 1824 mod Anne Andersdatter for mordbrand på Malteskro i Ågerup sogn.
Vipperød skole. Ved Ina Andersen m.fl. 1980.
Jubilæumsskrift ved Vipperød skoles 25-års dag den 1. november 1980. 24 sider, ill.

Personalhistorie

Abel, Marie

Lyndelse, B. H.: Møde med tre piger i en container. (I Iøjskolebladet årg. 106, nr. 22, 1981, side 356-360, ill.).
Breve og dagbøger vedrørende Marie Abel og Sigrid Trier Hansen, fundet i en container.

Haxthausen, Carl

Haxthausen, Carl: Glimt fra et jægerliv. (Dansk jagt årg. 98, nr. 7, 1981, side 20-23, ill.).

Trier, Troels (f. 1879)

Fra Troels Triers erindringer. Ernst Christensen, Jyderup Bogtrykkeri, Vallekilde: i samarbejde med Aase og Holmer Trier. 1981. 28 sider, ill.

Historisk Samfund for Holbæk Amt

Ekspedition

antikvar, cand.mag. J. L. Østergaard Christensen
Museet for Holbæk og Omegn
Klosterstræde 14-16
4300 Holbæk
Telefon (03) 43 23 53
Postgirokonto 9 05 26 07

Æresmedlem

Godsejer, kammerherre, hofjægermester I. Estrup, Kongsdal.

Historisk Samfunds styrelse

Godsejer Jørgen greve Ahlefeldt-Laurvig, Eriksholm, formand. Museumsinspektør, mag. art. Else Asmussen, Holbæk, redaktør. Studielektor Trolle H. Bagger, Kalundborg. Antikvar, cand.mag. J. L. Østergaard Christensen, Holbæk, kasserer. Godsejer, kammerherre, hofjægermester I. Estrup, Kongsdal. Ingeniør Søren Gregersen, Skamlebæk. Stud. mag. Mogens Schou Jørgensen, København. Sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse, sekretær. Sparekassedirektør, cand. polit. K. G. Kaaber, Holte. Tandlæge Herbert Nielsen, Nykøbing. Gårdejer Børge Geert Olsen, Kelleklinte.

Historisk Samfund 1981

I anledning af *Historisk Samfunds 75 års dag den 16. februar 1981* afholdtes en reception i Holbæk Museums foredragssal. Ved receptionen bød formanden, godsejer Jørgen greve Ahlefeldt-Laurvig velkommen og sagde i sin tale, at vi her i museets foredragssal, Holbæks gamle rådhus' byrådsal, formentlig befandt os på det sted, hvor Historisk Samfund for Holbæk Amt blev stiftet for 75 år siden. Han mindedes initiativtagerne og talte om de senere epokers to formænd, overlærer Albert Thomsen og kammerherre I. Estrup, Kongsdal, og udtrykte gode ønsker for, at Samfundet ville fungere godt i fremtiden. Fra Sammenslutningen af Lokalhistoriske Samfund var formanden og kassereren til stede. Formanden, overlærer Ole Warthoe-Hansen tog ordet og trak den historiske baggrund op for dannelsen af de historiske samfund kort efter århundredskiftet, idet han nævnte de store folkelige og åndelige bevægelser, der med grundloven af 1849 og de slesvigske krige brød frem i forrige århundrede og affødte nydannelser overalt i samfundet. Han hyldede det gamle Holbæk Amts Samfund og medbragte en pengegave. Fra Holbæk Museum talte J. L. Østergaard Christensen og skildrede bl.a. Historisk Samfund som initiativtager for museerne i Kalundborg, Holbæk og Nykøbing Sj.

Ved *generalforsamlingen den 23. april 1981* aflagde formanden Jørgen greve Ahlefeldt-Laurvig beretning om årets begivenheder: Udflugten til omegnens kirker og efterårets møde med sølvkende-

ren, forlagsredaktør Bo Bramsen. Formanden meddelte, at redaktøren for årsskriftet gennem 25 år gik af og blev afløst af museumsinspektør Else Asmussen, Holbæk Museum. Kassereren, antikvar J. L. Østergaard Christensen aflagde regnskab. For 487 medlemmer balancerede regnskabet med 43.213 kr. Regnskabet godkendtes. Ved valget blev ingeniør Søren Gregersen, stud. mag. Mogens Schou Jørgensen, antikvar J. L. Østergaard Christensen og tandlæge Herbert Nielsen genvalgt. Formanden foreslog, og forsamlingen applauderede kammerherre I. Estrup som æresmedlem. Ved det efterfølgende foredrag talte museumsinspektør Thorkild Ramskou, Nationalmuseet, over emnet »Vikingerne og deres verden«. Deltagerantallet var ca. 65.

Årets *forårsudflugt* fandt sted *lørdag den 30. maj* og omfattede et besøg på Nationalmuseets udstilling i Brede: »Vikingerne i England og hjemme i Danmark«. I udflugten deltog ca. 40 medlemmer, som fik udstillingen forevist af museumsinspektør Else Asmussen, Holbæk Museum.

Ved *efterårsmødet 5. november* talte den nye rigsantikvar, professor dr. phil. Olaf Olsen for 50 tilhørere om »Religionsskiftet i Danmark«.

O. B. J.

Regnskab 1981

DRIFTSREGNSKAB

Indtægt

Tilskud		
fra amt og kommuner	7.000,00	
fra pengeinstitutter	1.050,00	8.050,00
Kontingenter, incl. porto (60 medlemmer)		3.058,90
Salg fra lager		2.869,00
Renter		428,35
Diverse indtægter		7.611,00
		<hr/>
		22.017,25

Udgift

Årbogen 1981		
Trykning m.v.	128,10	
Udsendelse	0,00	
Honorarer	375,00	503,10
Møder og udflugter		6.094,57
Tryksager og porto		2.420,02
Diverse udgifter		1.457,25
		<hr/>
		10.474,94
Driftsoverskud		11.542,31
		<hr/>
		22.017,25

STATUS pr. 31/12 1981

Aktiver

Indestående i sparekasser	30.290,14
Indestående på postgirokonto	980,82
Lagerbeholdning	1,00
	<hr/>
	31.271,96

Passiver

Formue, saldo pr. 1/1 1981	19.729,65
Overskud ifølge driftsregnskab	11.542,31
	<hr/>
	31.271,96

Regnskabet er dateret Holbæk, den 23. januar 1982 og underskrevet J. L. Østergaard Christensen (sign.).

Regnskabet er forsynet med følgende revisionspåtegning:

Ovenstående regnskab for tiden 1.-1.-1981 til 1.-1.-1982 er dags dato revideret af undertegnede revisorer. Beholdning i sparekasser og postgiro er kontrolleret. Bilagene er kontrolleret og intet fundet at bemærke.

Holbæk, den 4. marts 1982.

Axel Hørbye Christiansen (sign.). Gunner Christiansen (sign.).

Historisk Samfunds publikationer

Årbøger »Fra Holbæk Amt« (1907 ff):

Årgangene 1907-08, 1910-12, 1919, 1922, 1924-33, 1935-43 og 1946-73	å 30,00 kr.
Årgangene 1974-75 og 1977-79	å 40,00 kr.
Årgangene 1980 ff	å 50,00 kr.

H. V. Clausen: »Fra Holbæk Amt – topografisk-historiske Skildringer«, 2. udgave, 1-6 hefter, 1948-53	40,00 kr.
J. S. Møller: »Fester og Højtidere«, 2 bind, 1928-33. 1055 s.	60,00 kr.
J. P. Jensen: »Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd 1848-1918« (Ruds Vedby- og Svinninge-kredsene), 1932. 236 s.	5,00 kr.
J. C. Jessen: »Løve Herreds Skolehistorie indtil ca. 1850«, 1955. 120 s.	5,00 kr.
Otto Smith: »En dansk Købstadshavns Historie« (Holbæk), 1925. 130 s.	25,00 kr.
»Bronzealderens Billedkunst«, red. af O. Bruun Jørgensen og M. Schou Jørgensen. Udgivet i forbindelse med helleristningsudstilling 1972. 112 s.	20,00 kr.
Minna Holm Kragelund og Ingeborg Christmas-Møller: »Litteratur om Lammefjør- den«. 20 s., 1973	5,00 kr.
Flemming Beyer, Tony Bødtker Munch og Jørgen Ganshorn Nielsen: »Hørby kirke – en bygningshistorisk redegørelse«. Særtryk. 44 s. 1980.	10,00 kr.

I kommission

»Guld fra Nordvestsjælland«, red. af M. Schou Jørgensen. Udgivet af Holbæk Amts Sparekasse 1975. Med bidrag af P. V. Glob, Thorkild Ramskou, Mogens Schou Jørgensen, Ulla Lund Hansen, Kirsten Bendixen, Fritze Lindahl og Iørn Piø. 248 s.	300,00 kr.
---	------------

Register

Stedregister

- Anneberg 60
Avnede Strand, Avnede sg. 26
Bangsbostrand, Flade sg. 22
Bjørkestøl, Vest-Agder 22
Boest Mose, Nr. Snede sg. 21
Borup Sø, Værløse sg. 21
Brordrup Mose, Roskilde Vor Frue sg. 21
Bækgården, Vittrup, Børglum sg. 26
Bønnerup Kær, Hemmed sg. 21
Bygholm Nørremark, Hatting sg. 22
Chatham, England 61f
Christiansholms Mose 26
Christiansø 35
Egebjerg 60
Ehlers Moor, Kr. S-Dithmarschen 22
Ellingegård, Odsherred 55
Frederikshø 35
Gammel Strandvej, Espergærde 24
Garbølle Mose, Stenmagle sg. 26
Glud, Glud sg. 22
Gudhjem, Gudhjem sg. 21
Göteborg 54, 63f
Hagestad, Skåne 22
Hastens Grund 42
Havneby, Odsherred 59
Helsingør Red 41, 52, 61, 64
Hemmet, Hemmet sg. 21
Hovmarkgårdens Mose, Gentofte sg. 26
Husted Mose, Veerst sg. 21f
Høng, Finderup sg. 8ff, 22ff
Hørby Kirke 30, 39f
Hørbygård, Tuse Næs 27
Jernkås, Gudhjem sg. 21
Klintholm Havn, Magleby sg. 26
Kongedybet 57, 61
Kundby Kirke 38
Køge Bugt 29
Kåstrup, Tømmerup sg. 17, 24ff
Lumsås 62
Løjtvedgård, Viskinge sg. 21
Mörhult, Skåne 22
Nordlien, Aust-Agder 22
Norsesund, Västegötland 24
Oldenbüttel, Kr. Rendsburg 21
Odden Kirke 47, 53f, 60ff
Odden præstegård 62
Oldendorf, Schaumburg 27
Overby, Odsherred 56, 61ff
Reading, England 63
Refsnæs 42
Rheden 50ff
Røsnæs 18ff, 25ff
Råby Mose, Elmelunde sg. 26
Schalkholz, Kr. Dithmarschen 20ff
Schwiesenuhusen, Kr. N.-Dithmarschen 24
Sejstrup, Odsherred 58
Sjællands Odde 41ff, 50ff
Sjællands Rev 42ff, 52
Snyggatorp, Skåne 21
Stenstrup 57ff
Svinninge Vejle, Vallekilde sg. 26
Tunnbindaregränd, Halland 22
Trelleborg, Hejninge sg. 20ff
Tåstrup, Vigerslev sg. 26
Ulstrup Mose, Gørlev sg. 14, 24
Valby Bakke 22
Veksø Mose, Veksø sg. 21
Verup, Niløse sg. 26
Vestindien 53ff
Yderby, Odsherred 59
Ølsemagle, Ølsemagle sg. 15, 21, 24
Åstrup, Åstrup sg. 21

Personregister

- Ahlefeldt, Christian von 31
Andersen, Niels, gdr. 11
Bahama, engelsk fangeskib 61ff
Bockenhoffer, J. P., bogtrykker 34
Christianus Quintus, skib 29
Dahlerup, sec.ltn. 48, 61, 63
Danneskjold til Laurvig, Frederik Christian 31
Den Årvågne, skib 53f
Det Gernerske Flydebatteri Nr. 1. 50

- Dreyer, Christiane, Willemoes' mor 50
 Ebbesen, Klaus, universitetslektor,
 mag. art. 7ff
 Erichsen, Anna Margrethe, gift med kapt.
 Jessen 53
 Eyndten, Albrecht Philip von,
 generalløjtnant 38
 Ferry 61
 Fribert, Lorentz 60
 Frydendahl, Ellen, bibliotekar 69ff
 Gilleleje, restaurant i Nyhavn 49
 Gjødesen, P. F. 55
 Grundtvig, N. F. S. 41, 51, 60f
 Hohlenberg, skibskonstruktør 44ff
 Holsteen, linieskib = Nassau 46
 Jacobi, Marie Christine, Jessens mor 53
 Jacobsen, Jan Steen, museumsbestyrer 50ff
 Jeppesen, Mads 61ff
 Jessen, Carl Wilhelm, kaptajn 42, 52ff
 Jessen, Nikolaj Jacob, etatsråd, kæmner 53
 Juel, Niels, admiral 27, 37
 Kiøge, Jens 35
 Krarup, Christian, præst 61
 Lougen, brig 53
 Melbourne, transportskib 63
 Nassau, linieskib = Holsteen 42, 46
 Nationalmuseets Skibshistoriske
 Laboratorium, Vikingskibshallen 60
 Nelson, admiral 46, 50
 Norske Løve, skib 29
 Olesen, Anders 61
 Petersen, Jørgen 62ff
 Petersen, Kristian 62
 Prins Christian Frederik, linieskib 41ff, 50ff
 Prinsesse Lovisa Augusta, linieskib 41f
 Rask, Sven, cand. phil. 27ff
 Rebecca, transportskib 63
 Reedtz, Frederik 35
 Reedtz, Peder 35
 Rothe 61, 66
 Rota, fregat 50
 Sally, transportskib 63
 Schønbach, Susanna Christine, gift med adm.
 Span 30
 Soland 61
 Sommerfeldt, løjtnant 48
 Span, Henrik, admiral 27ff
 Stately, linieskib 42, 46
 Stenstrup Museum 55ff
 Thomsen, Birger, cand. mag. 41ff
 Top 61
 Tostrup 61
 Willemoes, Christian, amtsforvalter 50
 Willemoes, Peter, løjtnant 48, 50ff
 Ørsnes, Henning, kunstmaler 4, 8ff, 14ff, 18ff